

Ketabton.com
علامه اقبال د افغانانو له نظره

سفارت جمهوری اسلامی پاکستان، کابل

د پي دي اف زيار: ضيا، الحق سيند

علامه اقبال د افغانانو له نظره

(د سیمینار د مقالو ټولګه)

سفارت جمهوری اسلامی پاکستان، کابل

دالی :

دغه اثر د شرق نابغه شاعر علامه محمد
اقبال پاک روح ته دالی کېږي.

بسم الله الرحمن الرحيم

كتاب پېژندنه :

د كتاب نوم : علامه اقبال د افغانانو له نظره

ليکوال : بیلابیل

زيار او اهتمام : اختر منیر (مطبوعاتي کونسل)

خپرندوي : د پاکستان اسلامي جمهوریت سفارت ، کابل

تیراژ : ۱۰۰۰ ټوکه

چاپخای : کابل - افغانستان

چاپکال : (۲۰۱۶ ه ش ۱۳۹۵)

د چاپ ټول حقوق محفوظ دي

فهرست

	لیکوال یا ویناوال	سرلیک
		مخکنہ
الف	پیشگفتار سید ابرار حسین سفیر پاکستان	
ب	د پیل خبری اختر منیر (مطبوعاتی کونسل)	
۱	د پاکستان د اسلامی جمہوریت سفیر د سید ابرار حسین وینا	
۱۰	دلیکوال او شاعر اکادمیسین سلیمان لایق شفاهی وینا	
۱۹	پیام الحاج سید منصور نادری و الحاج سید داود نادری علامہ اقبال او افغانی فکر /	
۲۳	څېرندوی حبیب الله رفیع	
	ویژه گیهای انسان سالاری در کلام اقبال /	
۲۸	سرمحقق محمد آصف ګلزاد	
	اثرپذیری اقبال ازمولانا بلخ /	
۳۷	معاون سرمحقق محمد متین مونس	
	علامہ اقبال ، افغان او افغانستان /	
۵۱	څېرنوال عبدالشکور قیومی	
	سهم اقبال در تحول شعرفارسی دری /	
۶۳	معاون سرمحقق فاضل شریفی	

نگاهی به اقبال شاعر شاعر مرز شکن فارسی گوی /

۷۸ پوهندوی عادله انوری

له افغانستان او افغانانو د اقبال د میني لاملونه /

۸۴ خپرندوی رفیع الله نیازی

شقایقی از گلستان زنده گی و طرز بینش علامه اقبال لاہوري

۹۱ محقق برہان الدین نظامی

علامه اقبال ته (شعر)

III داکتیر احسان الله درمل!

د اقبال لاہوري په مزار (شعر)

۱۱۳ اروابناد منان ملکری

علامه اقبال ته ! (شعر)

۱۱۴ عبدالاحد منگل

۱۱۷ دانخورونوالبوم

پیشگفتار :

علامه محمد اقبال لاهوری شاعر بلند آوازه و ملی پاکستان بود و یکی از سرمایه‌های مشترک بشریت به شمار می‌رود، اما فراتر از این تمام مردم آزادیخواه جهان به ویژه مردمان کشورهای که ساکنین آنها به زبان فارسی صحبت می‌نمایند، ارادتمندی خاصی به علامه اقبال و آثار او دارند. از آن جمله علامه اقبال در کشور افغانستان از جایگاه خاصی برخوردار می‌باشد و مردم این کشور ارادتمندی خاص به آثار وی دارند، که پیام او را به آسانی در کمی نمایند.

سال گذشته نویسنده گان و سخنوران افغانی تاریخ ۹ نوامبر ۲۰۱۵ از روز اقبال تحلیل به عمل آورده و دو سفارت جمهوری اسلامی پاکستان مقیم کابل با مایکجا اشتراک نموده. مقاله‌های علمی خویش را در آن مراسم به خوانش گرفتند. قونسل مطبوعاتی و فرهنگی ما آقای اختر منیر اکنون تمام آن مقاله‌هارا جمع آوری نموده است. مطمئن هستم که این تلاش در گسترش روابط فرهنگی بین دو کشور دوست و برادر - پاکستان و افغانستان تأثیر مثبت و چشمگیری را خواهد داشت. همچنان برای دانشجویان، پژوهشگران و اقبال شناسان در سراسر جهان این یک سرمایه بزرگ معنوی به حساب می‌آید.

سید ابرار حسین

سفیر پاکستان در کابل

د پيل خبری :

علامه محمد اقبال چې د پاکستان ملي شاعر او د شرقی ولسونو یو منلی او ستر شاعر دی، ټول عمر یې د شرقی ولسونو د آزادی په لار کې مبارزې او هلي څلې کړي دي او ولسونو ته یې د آزادی او ترقى درس ورکړي دی، نو پردي اساس د شرق ولسونه او په خاص ډول د پاکستان خلک هر کال په حکومتی او غیر حکومتی سطحه د اقبال ورخ نمانځي او هغه ته خاص درناوي لري، نو موره هم لازمه وبلله چې دغه ورخ په کابل کې د پاکستان د اسلامي جمهوریت په سفارت کې ونمأنحو او بل دا چې په سفارت کې زمانده د فرهنگي چارو سمباليست دی، نو د خپل وظيفوي مسئولیت له مخې مو تېر کال په کابل کې د پاکستان د سفارت په انګر کې د علامه اقبال د ورځي په مناسبت یوه علمي - څېرنیزه غونډه جوړه کړي وه، په دغه نمانځغونډه کې د افغانستان د پښتو او فارسي ژبو سترو ليکوالو او شاعرانو برخه اخيستې وه او د اقبال په اړه یې ويناوي، مقالې او شعرونه وړاندې کړل. موره لازمه وبلله چې دغه ليکنې، شعرونه او ويناوي راتولي کړو او په کتابي بنه یې چاپ کړو، تر خو په راتلونکي کې د اقبال مینه وال او اقبال پېژندونکي تري په خپلو څېرنو کې ګټه واخلي.

ددې ټولکې د چاپ او نمانځغونډې په جوړولو کې د پاکستان د اسلامي جمهوریت بساغلي فرهنگپال سفیر سید ابرار حسین خاصه علاقه او مينه وه ، چې موردي په ددې جوګه کرو ، چې دغه کتاب د اقبال د مينه والو لاسونو ته ورسوو ، چې زه تري ځانګړې متنه کوم ، ددې ترڅنګ د هغو افغانی پوهانو ، ليکوالو او شاعرانو شخنه هم متنه کوم ، چې زموږ سره يې په ددې غونډه کې ګډون کړي و . مورد به تل هڅه وکړو چې هر کال د اقبال ورڅ په ځانګړو او شاندارو مراسمو و نمانځواو د ویناواو او ليکنو ټولکه يې په کتابي بهه ستاسو تر لاسونو درورسوو .

په خورا درښت
اختر منير
فرهنګي او مطبوعاتي کونسل

علامه اقبال د افغانانو له نظره

په کابل کې د پاکستان د اسلامي جمهوریت سفير
بناغلي سید ابرار حسین د شفاهي وینامتن :
بسم الله الرحمن الرحيم

بنام آن که پیامش حق است و نامش حق
شروع نامه حق و وسط و اختمامش حق
از مهمانان بسیار عالی قدر که در روز اقبال با ما اشتراک ورزیدند از
ضمیم قلب به تمام ایشان خوش امدید میگوییم .
مهمانان گرامی میخواهیم که همپشه در کنار یکدیگر با صمیمیت
و صلح و رفاه، شانه به شانه با یکدیگر باشم . باز هم از تمام شما درین
محفل سپاسگذارم هستم .

تر هر شه و راندې زه د علامه اقبال په باره کې جوړ شوي د دې
علمی مجلس ټولو ګډون کونکو ته هر کلی وايم ، داروښانه ده چې
اقبال زموږ یوه مشترکه سرمایه ده ، اقبال یوه داسې هستی ده چې
یوازې په یو ملک یا هپواد او یو قوم پوري نه منسوبيږي ، بلکې
اقبال ددې خطې ، سیمې او د ټول عالم انسانیت مشترکه سرمایه ده
او داسې هستی په نړۍ کې ډېرې کمې پیدا کېږي ، چې ددې خبرې
ثبت د علامه اقبال په کلام کې هم ځای ځای ترسته ګو کېږي .
اقبال د افغانستان سره ځانګړې او خصوصي علاقه او مينه لرله . د
اقبال چې د افغانانو سره خومره مينه وه او د افغانانو په باره کې یې
خومره ليکل کړي دي او خومره له هغوي متاثره و ، او په هغه باندې
د افغانانو خومره اثر و ، هغه تاسو ته د هغه په کلام کې ځای پر ځای

علامه اقبال د افغانانو له نظره

بنکاري . نه يوازي د اقبال فارسي کلام بلکې په اردو کلام کې هم په هر ځای کې اقبال د افغانانو ستاينه کړي ده او بیا کله چې په ۱۹۳۳ کال کې اقبال افغانستان ته راغلی، نو په هغه وخت کې يې يوه مستقله مشنوی د مسافر په نوم ليکلې ده . په هغه مشنوی کې اقبال د خپل سفر بشپړ بیان کړي دی. همداشان يې خپل شهکار اثر «پیام مشرق» امير امان الله خان ته منسوب کړي دی . د «مشنوی مسافر» انتساب يې د شاه ظاهر شاه صیب په نوم باندې کړي دی ، بیا يې د «ملت افغانستان» په نوم باندې وصف کابل ، وصف غزنی ، وصف قندهار او همدارنګه هغه په هره برخه کې افغانانو ته شعرونه او نظمونه ليکلې او د ده په آثارو کې موجوددي ، چې کله افغانستان ته راغلو ، نو د ملت افغانستان په باره کې يې وویل :

ملت آواره ی کوه و دمن
در رگ او خون شیران موج زن
زيرک و روئین تن و روشن جبین
چشم او چون جره بازان تيزبين
از حیات او حیات خاور است
طفلک ده ساله اش لشکر گر است
همدغسې چې کابل ته راغلو (دروصف کابل میگوید) :
شهر کابل خطه ی جنت نظير
آب حیوان از رگ تاکش بگیر
چشم صائب از سوادش سرمه چین
روشن و پاینده باد آن سرزمین

علامه اقبال د افغانانو له نظره

در ظلام شب سمن زارش نگر
بر بساط سبزه می غلطد سحر
کله چې غزنی ته ولار، نود غزنی په باره کې وویل :
آه غزنی آن حريم علم و فن
مرغزار شیر مردان کمن
دولت محمود را زیبا عروس
از حنابندان او دانای طوس
دقندهار په باره کې وايي، درو صف قندهار میگوید :
قندهار آن کشور مینو سواد
اهل دل را خاک او خاک مراد
رنگ ها، بوها، هواها، آب ها
آب ها تابنده چون سیماب ها
او بیا چې کله په کابل کې د ظهیرالدین با بر با چامزار ته ولار، بر
مزار شاه با بر گفت :

خوشان صیب که خاک تو آرمید اینجا
که این زمین ز طلس م فرنگ آزاد است
هزار مرتبه کابل نکوتر از د لی است
که آن عجوزه عروس هزار داماد است
ددې سره سره اقبال د افغانستان د اکثر مشهورو علمي، ادبی او
روحاني شخصیاتو، لکه حضرت جلال الدین بلخی صیب، حضرت
سنایی، حضرت جمال الدین افغان، سید علی هجویری، دهريو په

علامه اقبال د افغانانو له نظره

باره کې علامه اقبال پوره پوره قصیدې لیکلې دی، جلال الدین بلخی چې موب ورته په پاکستان کې جلال الدین رومي وايو، حکه چې هغه هلته دفن دی او مولدې په دلته بلخ دی، علامه اقبال هغه ته خاص عقیدت لرلو او هغه يې خپل پیر او مرشد ګنډلو او په تکرار سره يې ده ګه ذکراو یادونه په خپله شاعری کې کړې ده، مثلاً:

پیر رومى مرشد روشن ضمير
کاروان عشق و مسقى را امير
منزلش برتر ز ماه و آفتاب
خيمه را از کهکشان سازد طناب
نور قرآن در میان سینه اش
جام جم شرمنده از آئينه اش
يا کله چې په غزنی کې د سنایي غزنوي مزار ته ولاړ، نو هلته يې
ولیکل چې:

خفته در خاکش حکیم غزنوی
از نوای او دل مردان قوى
من ز پیدا او ز پنهان در سرور
هر دو را سرمایه از ذوق حضور
در فضای مرقد او سوختم
تمتاع ناله ئى اندوختم

همدا شان د سید جمال الدین افغان صیب په باره کې هغه په جاوید نامه کې ذکر کوي. جاوید نامه داسي یو کتاب دی، چې په

علامه اقبال د افغانانو له نظره

هغه کې اقبال د اسمانونو سیل لپاره ئې او د هغه گاید او لارښود ،
دهغه مرشد ، د هغه د قیادت کولو واله حضرت جلال الدین محمد
بلخی دی ، له هغوي سره د غه سفر یو ئای کوي ، نو په جاوید نامه
کې وايي چې زه کله په اسمانونو باندي گرځیدم ، نو سید جمال
الدين افغان مې هلته ولید ، نو د سید په باره کې وايي چې :

سید السادات مولانا جمال

زنده از گفتار او سنگ و سفال

همداسي د افغانستان د ټولو شخصياتو په باره کې اقبال خامنځا
څه ليکلي دي او بيا عمومي ډول د افغان په باره کې چې : افغان شه
دي؟ د افغان قوم په باره کې ، د افغان ملت په باره کې او د افغانستان
نه چې اقبال څومره متاثرو ، نو د هغه reflection او غبرګون د اقبال
په شاعري کې هر ئای جلوه گردی .

افغانانو هم له اقبال سره ډپره مينه کړي ده ، هغه ته یې د عقیدت
پېژوینې وړاندې کړي دي او په اقبال باندې یې ډېر شه ليکلي دي . د
اقبال په باره کې چې کومو افغاني شاعرانو نظمونه ليکلي دي ، په هغو
کې ملک الشعرا عبدالحق بیتاب صیب اقبال ته یو عالي نظم ليکلي و
، همداشان چې کله اقبال افغانستان ته راغلى و ، نو قاري عبدالله صیب
هغه ته ويکم ايډرس او د بنې راغلاست پېژوینې وړاندې کړي وي او
هغه ته یې نظم ليکلي و ، استاد ابراهيم خليل صیب ، بناغلي مولانا
قيام الدين خادم صیب او محترم خليل الله خليلي صیب او د خليل الله
خليلي صیب خو تدفين هم پېښور کې شوی و ، اسلام اباد کې وفات

علامه اقبال د افغانانو له نظره

شوي او تدفين يې پېښور کې شوي او تاسو ته پته ده چې د افغانستان خومره محترم شاعر و . بيا حبيب الله رفيع صيib چې نن خوشبختانه زموږ سره په دې ماحفل کې حاضر دی ، هغوي هم په اقبال باندي کار کړي دی او اقبال ته يې نظمونه ليکلې دی .

په افغانستان کې په اقبال باندي دېر کتابونه هم ليکل شوي دي ، چې په هغو کې د محترم عبدالله بختاني صيib نوم يادولی شو ، د استاد بختاني کتاب «پښتنه د اقبال په نظر کې» ۶۰ کاله مخکې چاپ شوي و . دلته یوه يادونه ضروري ګنهم ، چې نن ورځ زموږ سره عبدالله بختاني صيib وعده کړي وه چې زموږ ماحفل ته به تشریف راوړي . خو متاسفانه هغه نن ناروغه او د هغه فرزند او حوان دانشور عبدالرحيم بختاني دلته راغلي ، چې موبه ورته هر کلې وايو .

بل محترم ليکوال عبدالله داوي پرپشنان هم د «آثار اردو اقبال» په نوم کتاب ليکلې دی ، چې دا کتاب هم دېر پخوا ليکل شوي و . همداشان «خوشحال او اقبال» په نوم د عبدالله بختاني صيib بل کتاب هم شته او داسي نور دېر کتابونه په پارسي او پښتو زبه په اقبال ليکل شوي چې له دې خخه د افغانانو مينه د اقبال سره نهه خر ګند پېړي او افغانانو هم د اقبال د مينې حق ادا کړي او اقبال سره يې خپله مينه په اثبات رسولې ده .

او بل زه خوشحاله يم چې په حوانو افغاني ليکوالو او شاعرانو کې هم دې داسي خلک شته ، چې هغوي لکيادي په دې صف کې ځانونه شاملوي ، هغوي په اقبال باندي تحقیقات او څېړنې کړي دي ، نظمونه يې پې

علامه اقبال دافغانانو له نظره

ليکلي دي او د اقبال سره يې د خپل عقیدت اظهار کري دي.
 زله خپله اړخه یونظم وړاندې کوم، خود ډغه نظم په اقبال باندي نه دي
 ليکل شوي، بلکې د اقبال د مرشد حضرت مولانا جلال الدین بلخی په باره
 کې دي، حکه چې په اقبال باندي به تاسو ويناوي کوئ، نوزه به د هغه د مرشد
 په باره کې یوننظم پېش کړم او بیا به ستاسونه اجازت واخلم:

بلخئ والا ګوهر عالي مقام
 بلخ نامي را زنامش احترام
 شعر هایش افتخار شاعری
 مثنوی عز و قار شاعری
 گلشن دل را بهار زندگی
 تشنگان را ابشرار زندگی
 بحر مارا ګوهر نایاب او
 درجه انم مهر عالم تاب او
 او که بالاتر زماه و سال روز
 مرشد اقبال با اقبال بود
 زنده است از او پیام زندگی
 اشکار از او مقام زندگی
 فيض مي یابند از آن خوش خصال
 اهل دل اهل نظر اهل کمال
 رحمت اي زد به روح پاک باد
 نام نیکش برتر است افلاک باد

يکبار بار دیگر از تمام شما، از تمام شرکا اين محفل سپاسگزار
 هستم بسيار تشکر.

علامه اقبال د افغانانو له نظره

د اکادمیسین سلیمان لایق د شفاهی وینامتن :

بسم الله الرحمن الرحيم

نحمده و نصلی علی رسوله الکریم

یارب درون سینه دل با خبر بده
در باده نشه را نگرم آن نظر بده
این بنده را که با نفس دیگران نزیست
یک آه خانه زاد مثال سحر بده
سیلم . مرا بجوى تنک مایه ئى مپیچ
جولانگى بواودى و کوه و کمر بده
سازى اگر حریف یم بیکران مرا
با اضطراب موج . سکون گهر بده
شاهین من بصید پلنگان گذاشتى
همت بلند و چنگل ازین تیز تر بده
رفتم که طایران حرم را کنم شکار
تیری که نافگنده فتد کارگر بده
خاکم به نور نجمة داؤد بر فروز
هر ذره مرا پر و بال شر بده

دغه سحّار کلمات او دغه عظیم اح ساس چې په دې شعر کې
عَانْ خرگندي . د علمه اقبال لاهوري تخليق دي . افغانان په تپه
بيا هغه ک سان چې د عَانْ پېژندني او جهان پېژندني روغ درک لري
اقبال نه يوازي ديوه متعارف فيلسوف او شاعر په ډول پېژني ، بلکې

علامه اقبال د افغانانو له نظره

هغه د نړیوالا سلامي نه خست دیو دا سې مفکر په نظر ګوري چې د انساني صفات او ملکاتو د لورې درجې مقام ته رسیدلی او اسلامي سیاست ته یې د سولې عدالت، امنیت او وحدت ژبه ورکړي ده.

هغه دا ستعمار او ا شتتمار مخالف او د هند د نیمې وچې د آزادی په جدو جهد کې یې پر افغان ملت ډپري هیلې تړلې وي، لکه چې په خپل اعجازي کلام کې وايي:

آسيا يک پیکر آب و گل است
ملت افغان دران پیکر دل است
از کشاد او کشاد آسيا
وز فساد او فساد آسيا

اقبال د شرقی تهذیب او حکمت یوه ستره ګنجینه او د هغې د تبلیغ او ترویج یو مخکښ او خوئنده لارښود، دیو مومن زړه خاوند او د قدرت له رعایته آزاد شخ صیت و. اقبال شعر د هغه څه لپاره کارولی، چې اذ سان ته ځان باوري او ده سؤلیت د منلو قدرت ورکوي. هغه د خپل خودي (ځان باوري) لیدلوري له دریغ څخه هغه فلسفې استنتاجونه ردوي، چې د ټولنې او ځمکې په باره کې د انسان رسالت له نظره اچوی او یا یې محدودوي او خپل لیدلوري په شاعرانه ژبه د اسي بياني:

«ای زخود ګمشته خود را بازياب
در مسلمانی حرام است حجاب»

علامه اقبال دافغانانو له نظره

او دغه مطلب دافغانانو په باب چې دی پرې باوري او مين و ، داسې
ابلاغوي :

«صبا بگوي به افغان کوهسار ازمن
بمنزلی رسد آن ملستي که خود نگرست
مرید پیر خراباتيان خودبین باش
نگاه او زعقالب گرسنه تیز تر است
ضمیر تست که نقش زمانه تو کشد
نه حرکت فلك است این نه گردش قمر است»

علي شريعتي ايراني فيله سوف په خپل اثر (ما و اقبال) کې د
پورتني مطلب په باره کې داسې وضاحت کړي دی : «يکي از اساسی
ترین شاخص های جهان بینی اقبال تهاجم ضدفلسفی وي است ،
این جهت ګيری فکري در تاریخ فرهنگ اسلامی اساس استوار دارد ،
ورود فلسفه یونانی به همان اندازه که در فکر و فرهنگ اسلامی به ویژه
از اوآخر قرن سوم بسیار فاتحانه بوده و نه تنها در نوغهای بسیار بزرگ
چون ابن سينا ، و رازی و ابن رشد سیر کرد که قوى ترين جريان تفکر
عقلی در فرهنگ ما پدید اورد و چنین نفوذ یافت که در عمق اندې شئه
مذهبی مانیز ر سوخ کرد و در همین حال و به همین دلیل از سوی
جناح های دیگر فکري با مقاومت بسیار رو برو شد .»

نه غواړم د اقبال په فلسفې اړخونو باندې اوږدې خبرې و کرم ،
حکه چې بنایي هغه به ددې محفل له مقصد او د وخت له ګنجایش
څخه وتلي خبرې وي ، خوددې التزام له مخې چې له ما څخه په

علامه اقبال د افغانانو له نظره

همدي مناسبت د شه ويلو غوبنتنه شوي ده، د اقبال لور شخصيت ته دارادت او خلوص په مقصد خونور لنه تکي هم وړاندي کوم. که سري د اقبال شعرونو ته حير شي دي حقیقت ته به ورسپري چې دده د سیاسي - اسلامي نظریاتو بهير د افغاني عالمانو، فيلسوفانو او عارفانو د فرنگ او عرفان له سرچينو شخه پيل کېږي. اقبال په خپله معنوی هستي کې د مولانا جلال الدین محمد بلخي د عرفاني، فلسفې او اسلامي تفکر د توضیح په اړخ کې د نوي تفسیر مبتکر هم دی دی، هغه له نوي زمانې سره د هغو لرغونو پخواو بنستيزو تجربيو او فرنگي جررو لېږد ته دوام ورکوي، کوم چې د بشري تاريخ د بشپړ پوهاوي ضرورت دی.

اقبال تشن شاعر او د الفاظو د او بدلو مبتکر نه دی، بلکې پر ډېرو نورو صیفاتو بر سپره هغه د استعمار او استبداد پر وړاندي نه پخلا کېدونکۍ مبارز او د انسان د آزادۍ او بیداري ستایونکۍ انقلابي مبلغ دی. دی د نړۍ دسترو ویناوالو په هغو محدودو کسانو کې رائحي چې د هغوی په باره کې په زغرده ويلاي شو:

سخن پروران مهر روشنگرند
صدای زمانندو پیغمبر فرد

د علامه اقبال د شخصيت ابعاد يوازي په شعر کې نه خلاصه کېږي، هغه د فکر، عرفان، سیاست، عملی مبارزې، علمي پراختیا او (حان باوري) یو مخکښ شخصيت دی. د اقبال ليدلوري متتنوع دي. له دې ټولو ورها خوا، هغه پر افغانانو مین او د افغاني روح ستایونکۍ دی. په

دې زمانی مقطع کې چې زموږ په سیمه کې فتنو او نفاق لمن غورولي ده، او د افغانانو هپواد په لمبو او لوګيو کې سوئي، د اقبال اسلامي او افغاني نظریاتو ته مراجعه د افغانستان او پاکستان د خلکو د تاریخي علايقو د ژغورني لپاره خورا کتوره ده. د افغانانو په ستاینه او ملاتړ کې د اقبال ژوري او مخلصانه سپارښتني پر افغاني روح او ژوري تجريبي باندي ژلاري دي:

ملت آواره‌ی کوھ و د من
در رگ او خون شیران موج زن
زيرک و روئین تن و روشن جبین
چشم او چون جره بازان تيزين
قسمت خود از جهان نايافته
کوب تق دير او ناتافت
در قهستان خلوتي ورزیده ئي
رستخيز زندگى ناديده ئي
جان تو بر محنت پيهم صبور
کوش در تهذيب افغان غivor
تاز صديقان اين امت شوي
بهري دين سرمائيه‌ی قوت شوي

زما په نظر په افغانستان او پاکستان کې د سیمه ییزې او نړیوالې سولې او بنه ګاونډیتوب پلویان کولای شي د اقبال د فكري ليدلورو او ټولنیزو نظریاتو شخه د افغانستان او پاکستان په مناسباتو کې

علامه اقبال د افغانانو له نظره

نو پ رو حیه چې په سیمه کې د بحران ، تجاوز او جنگی تو طئو مخه و نیسي ، رامنځ ته او پراخه کړي . بنه به وي که د اقبال د اندې بنو پر اساس د دولتونو له چوکات خخه د باندې زموږ د آزادو خلکو له مینځه د سوله غوبښونکو یوه د اسې دایمی ټولنه رامنځ ته شي ، چې زموږ د دولتونو تر منع د وینو او اور د دوران د ټپونو درمل او درمان لارې چاري ولتهوي او د انتقامي هلو څلود سر پورته کولو مخه و نیسي . د اقبال په نظر یاتو کې د اسې نیکمرغو فعالیتونو لپاره پیاوړی بنیادونه او پراخه سلیقه موجوده ده . اقبال د پیام مشرق په دیوان کې چې اعليه حضرت امان الله خان غازی ته ډالۍ شوی او په هغه کې د افغانی ملت د مشرتا به عزت څې په وهی ، د اسې وايې :

ای امیر کامګار ای شهریار
نوجوان و مثل پیران پخته کار
چشم تو از پردګیها محرم است
دل میان سینه ات جام جم است
عزم تو پاینده چون کھسار تو
حزم تو آسان کند دشوار تو
همت تو چون خیال من بلند
ملت صد پاره را شیرازه بند
هدیه از شاهنشهان داري بسی
لعل و یاقوت گران داري بسی
ای امير، ابن امير، ابن امير
هدیه ئی از بینوائی هم پذير

علامه اقبال د افغانانو له نظره

تامرا رمز حیات آموختند
آتش سی در پیکرم افروختند
یک نواي سینه تاب آورده ام
عشق را عمد شباب آورده ام
پیر مغرب شاعر آلمانوي
آن قتيل شيوه هاي پهلووي
بست نقش شاهدان شوخ و شنگ
داد مشرق را سلامي از فرنگ
در جوابش گفتم ام پیغام شرق
ماه تابي ریختم بر شام شرق

زه چې کله اقبال لولم حیرانپرم او احساس کوم چې داسي بحر ته
ورنوتی يم چې همپشه متلاطم او توفاني دی . مفاهيم او معاني لکه
څې په ده کې سره ايشي ، الفاظ ، اصطلاحات او ترکيboneه دده پر
قلم اوړي را اوړي او د انسان پر وجودان او احساس باندې غبرګونې
اغېز شيندي .

په تاريخ کې ډېر کم داسي شاعران را خرکند شوي چې په یوه
داسي ژبه چې په هغې کې یې ماشومتوب نه دی تېر کړي ، په هغې
کې یې ژوندنه دی تجربه کړي او په هغې کې یې دمینې او شیدائي
لاري نه دې خارلي او ددې باوجود یې په هغې کې دمینې او انساني
عواطفو داسي نندارتون غورولی وي ، چې دزرونو خاوندان او دنوې

علامه اقبال د افغانانو له نظره

نړی عارفان د هغه نتدارې ته راجلب کړي او د مینې، بنکلا او سریتوب سرو دور و اوروي .

اقبال په ټولو آثارو او د هغه له مینځه په پیام مشرق کې افغانان او افغانستان د هندی قومونو د آزادۍ او ضد استعماری مبارزې په ډګر کې د ملاتر او پلوی په ډول ستایلې او منلي دي . تاریخ او په هند کې د اسلامي نهضت او برد بهير پر افغانانو د علامه اقبال د غهه اعتماد او باور تاییدوی او د شک حای نه په کې پر پېږدي .

په همدي نظم کې دکتور اقبال له الماني شاعر سره حان پرتله کړي او ختیع چا پیریال یې له لویدیع چا پیریال سره پرتله کړي دي ، هغه وايي :

او ز افرنگی جوانان مثل برق
شعله ی من از دم پیران شرق
او چمن زادي چمن پرورده ئی
من دمیدم از زمین مردہ ئی
هر دو دانایي ضمير کائنات
هر دو پیغام حیات اندر ممات
هر دو خنجر صبح خند، آئينه فام
او برنه من هنوز اندر نیام
هر دو گوهه ارجمند و تاب دار
زاده ی دریای ناپیدا کنار
او ز شوخی در ته قلزم تپید
تا ګربیان صدف را بر درید

علامه اقبال د افغانانو له نظره

من به آگوش صدف تابم هنوز
 در ضمیر بحر نایابم هنوز
 آشناي من ز من بیگانه رفت
 از خمسستانم تهی پیمانه رفت
 من شکوه خسروی او را دهم
 تخت کسری زیر پای او نهم
 او حدیث دلبری خواهد ز من
 رنگ و آب شاعری خواهد ز من
 کم نظر بیتابی جانم ندید
 آشکارم دید و پنهانم ندید
 فطرت من عشق را در بر گرفت
 صحبت خاشاک و آتش در گرفت
 حق رموز ملک و دین بر من گشود
 نقش غیر از پرده‌ی چشمم ربود
 برک گل رنگین ز مضمون من است
 مصرع من قطره‌ی خون من است
 تانه پنداری سخن دیوانگیست
 در کمال این جنون فرزانگیست
 از هنر سرمایه دارم کرده‌اند
 در دیار هند خوارم کرده‌اند
 لاله و گل از نوایم بی نصیب
 طایرم در گلستان خود غریب!

علامه اقبال د افغانانو له نظره

بسکه گردون سفله و دون پرور است

واي بر مردي که صاحب جوهر است

اقبال دغه له حکمت او حقیت نه ډکې خبرې د افغانستان د آزادی
قهرمان اعليحضرت امان الله خان ته اينې دی او هغه یې د خپلې
«خان باوري» د خطاب وړ بللي دی . دده دغه خان باوري زموږ په
مشترک لرغونې فرهنګ کې چې زموږ په سيمه او خلکو کې د
اتنيکي دودونو او اسلامي تعليماتوله تركيب خخه رامنځ ته شوي
دي ، د اقبال پر ژبه جاري شوي او د یوې فلسفې مقولې او حياتي
مضمون عرض او عمقي یې پيدا کړي دی .

زه په دې درنه ورڅ او برکتي مراسمو کې له راغلو پوهانو ، ليکوالو او
ټولينزو شخصيتونو خخه غوبښته کوم چې د ګټور فرهنګي
پوهوي د بسیا کونې په هدف چې د علامه اقبال د لید لوري د
پېژندنې یو شرط دی او د اسلامي خودی او استعماري خودخواهي
پوله تاکي ، د علمي څېرنو په مرسته راو سپري . اقبال د خپلو پراخو
ليدلورو او د خپل پراخ نظر په وجهه په کوم تاکلي هپواد پوري په تراو
نه لري ، هغه د نړۍ په ټولو ولسونو او هپوادونو پوري ترلى
شخصيت دی ، هغه د لوبيو دریابونو نهنګ دی او په ويالو کې نه
حایيري . په هغه باندې د افغانانو د ستر مرشد خوشحال خان بابا دغه
لوري نه صدق کوي چې وايي :

څو دي توان رسې په لوی دریاب کې ګرڅه

په وياله کې دي زوال ويئم نهنګه

علامه اقبال دافغانانو له نظره

د پاکستان له سفارت شخه هم منه کوم چې په دې درنه غونډه کې
يې د وينا کولو بلنه راکره، په دې موقع چې د اقبال روح ته دعا کوو،
دده دې خبرې ته د ګډون والو پاملننه را اړو:

«من درون شیشه های عصر حاضر دیده ام
آنچنان زهری که از وی مارها در پیچ و تاب»

او په همدي ئای خپلې خبرې پای کوم
ستاسو ټولوله حوصله مندي شخه منه!

علامه اقبال د افغانستانو له نظره

ز من هنگامه یی ده این جهان را
دگرگون کن زمین و آسمان را
ز خاک مادگر آدم برانگیز
بکش این بنده ی سود و زیان را

پیام الحاج سید منصور نادری مؤسس و رئیس کانون
فرهنگی حکیم ناصر خسرو بلخی و نماینده مردم در ولسي
جرگه و الحاج سید داود نادری نماینده مردم در ولسي جرگه
افغانستان بمناسبت همایش یاد بود از چهره تابناک عرفان
شرق مولانا محمد اقبال لاهوري .

بسم الله الرحمن الرحيم

جلالتمند دانشمند جناب سید ابرار حسین سفیر محترم سفارت
پاکستان ، مسئولین فرهنگی و دست اندر کاران برگزاری این محفل ،
اساتید ارجمند و فرهیخته دانشگاهها و اکادمی علوم افغانستان ، نخبه
گان سیاسی ، اجتماعی و فرهنگی کشور ، علمای کرام ، نماینده های
گرانقدر مجلسین شورای ملی ، حاضرین فرهنگ دوست و ادب پرور :
السلام عليكم ورحمة الله و برکاته !

اجازه عنایت فرماید تا از ادرس یک نهاد فرهنگی گرم ترین سلام
ها و پیام های ادب دوستانه خویش را بمناسبت همایش یاد بود از
چهره تابناک عرفان و فلسفه شرق استاد سخن مولانا محمد اقبال
lahori که از جانب سفارت محترم جمهوری اسلامی پاکستان در

علامه اقبال دافغان‌انوشه نظره

کابل راه اندازی گردیده است، خدمت حاضرین ادب دوست و دست اندر کاران فرهیخته این محفل تقدیم نموده، برگزاری چنین همایش یاد بود از اقبال بزرگ را نقطه عطف در راستای تحکیم علایق فرهنگی، ادبی، دینی و حسن هم‌جواری دو کشور مسلمان پاکستان و افغانستان باید بر شمرد.

حاضرین گرامی و دانشمند! داعی بزرگ آسیا، واقف رموز علم اعلی، داننده راز‌های جهانی، و رمز‌آشنای ایات سبحانی و شهسوار بلند پرواز خورشید صبح افرین شرق مولانا محمد اقبال لاہوری یا علامه اقبال شاعر، فیلسوف، سیاستمدار و متفکر مسلمان پاکستان در سال ۱۸۷۳ م در شهر سیالکوت ایالت پنجاب دیده به جهان گشوده، و در سال ۱۹۳۸ میلادی دیده از جهان فروبست. او در لاہور تحصیل کرد و سپس در قبرس و مونیخ به مطالعه در فلسفه و حقوق پرداخت، سپس به لاہور بازگشت و به وکالت مشغول شد. وی اشعار زیادی به زبان‌های فارسی و اردو سروده است و اقبال نخستین کسی بود که ایده یک کشور مستقل را برای مسلمانان هند مطرح کرد، که در نهایت منجر به ایجاد کشور پاکستان شد. اقبال در این کشور به طور رسمی شاعر ملی خوانده می‌شود. اقبال با چهره فرامرزی خویش همواره کوشیده است که مردم را آگاه کرده و از بند استعمار برخاند. از این رو اونگاه ویژه به کشورهای استعمار شده اسلامی پیرامون خود داشت و نظر به ویژه‌گی‌های سیاسی آن زمان و اندیشه‌های اسلامی او پذیرش خاصی پیدا

علامه اقبال دافغانانو له نظرة

کرد. دلیل دیگر چهره فرامرزی وی را میتوان در پیوسته گی فرهنگی و تاریخی و مذهبی کشورش با برخی کشورهای همسایه مانند ایران و افغانستان دانست. اقبال در طول حیات خویش آثار متعدد پدیدارد، که عمدۀ آنها به قول محمد بهایی در مجموع مقالات اقبال به چارده روایت، پانزه هزار بیت شعر حکیمانه است، که ۹ هزار بیت از به پارسی و بقیه به اردو است. اقبال را باید اخرين شراره خاکستر زيان پارسی در شبۀ قاره دانست، که زیبایی رسالت اتش از رابه چشم‌ها نمایاند و رفت. اقبال قرآن کریم را در یکی از مساجد سیالکوت اموخت. در شرح احوال اقبال مذکور است که او در هر بامدا هنوز سفیده سر نزدۀ با صوت حزین با تلاوت کلام خدا مشغول میشد، و این عادت را تا آن زمان که روشنی در چشمش بود، ادامه داد. اقبال تا اخرين لحظات عمر دو کتاب را از خود درونساخت: قران عربی و قران پهلوی.

گر تو من خواهی مسلمان زیستن نیست ممکن جز به قرآن زیستن

روی این اصل جوامع اسلامی باید به اقبال بیالند و به وجود او افتخار کنند، زیرا اقبال کسی بود که میگفت: مسلمانها باید متحد شوند، به اعتقاد او امت اسلامی دارای نظام واحد و قوانین و سنن و ادب واحدی میباشد، پس باید اختلاف را کنار بگذارد و همبستگی کامل داشته باشند.

علامه اقبال دافغانانو له نظره

اھل حق را حجت و دعوی یکیست
خیمه های ما جدا دلهای کی است

در خاتمه به استفاده از فرصت بار دیگر نسبت به برگزاری این
همایش شکوهمند از حضور جناب سفیر و دست اندرد کاران این
محفل تقدیر و تمجید نموده ، موققیت های مزید شان را در عرصه
گسترش ارزش های فرهنگی و ادبی از خداوند بزرگ مسأله مینایم .

با تقدیم احترام

سید منصور نادر مؤسس و رئیس کانون فرهنگی حکیم ناصر
خسر و بلخی و نماینده مردم در ولسيي جرگه وال حاج سید داود
نادری نماینده و مردم در ولسيي جرگه

شپرندوی حبیب الله رفیع

علامه اقبال او افغانی فکر

علامه اقبال د ناوېشلي هندوستان لوی مفکر، پیاوړی شاعر، د اسلامي امت د آزادۍ منادي او د ښنستابه هادي دی، ده دنبوغ تر حده استعداد درلود او په فارسي او اردو کې یې ابتکاري، انتقادي، ويښونکې، هڅوونکې، پاڅوونکې او انقلابي شاعري کړې ده.

ده فارسي له کتابه زده کړې او له کتابي فارسي سره اشناو، چاچې ور سره کتلي وو، لکه علامه عبدالحی حبیبي، چې د افغانستان په سفر کې یې لیده کاته ور سره شوي وو، ويبل یې چې په فارسي یې په پېر تکلیف خبرې کولای شوې.

خود شعر له پاره یې له فارسي نه په دومره قوت او صلاتت کار اخيستي چې نه یواحې د فارسي له لویو شاعرانو وروسته پاتې نه دی، بلکې په خپلو اشعارو کې یې تر پخوانوبنستونه کړي، نوي مضامين او مطالب یې په خپل شعر کې ئای کړي او د انقلاب رساشعارونه یې ور کړي دي.

ده د فارسي ادب ژوره مطالعه درلوده او په دې برخه کې یې د فکري تغذیې لویه منبع افغانی مفکرین او لویان دی، په دغه لړ کې مولانا جلال الدین محمد بلخی، سید جمال الدین افغانی او د پښتو لوی شاعر او مشر خوشحال خان خټک یادولای شو.

علامه اقبال د افغانانو له نظره

۱ مولانا جلال الدین محمد بلخی:

دی تر ټولو وړاندې مولانا جلال الدین محمد بلخی ته زیات درناوی او عقیدت لري، ګنې مشنوی ګانې یې دده د مشنوی په قالب کې ويلي او ځای پر ځای یې، په خپلو اشعارو کې، دده پرافکارو او خرگندونو تکيه کړې او ده ته په دې درانه مقام قايل دي :

پیر رومى مرشد روشنضمير
کاروان عشق و مستن را امير
منزلش برتر زماه و آفتاب
خيمه را از کهکشان سازد طناب
نور قرآن در میان سینه اش
جام جم شرمنده از آئينه اش
از نی آن نی نواز پاکزاد
باشـوری در نهاد من فتاد

په دې ترتیب د علامه اقبال ټول کلیات د مولانا له شعر نه، شکلې جوړښت او سکښت او روحی پایښت اخلي .

۲ علامه سید جمال الدین افغاني :

دده په شاعري کې د شرق دوبنیونکي، پاخوونکي او هڅوونکي علامه سید جمال الدین افغان انقلابي افکار، چې هم یې په شرق کې له استبداد سره مبارزه کوله او هم له بنسکپلاک سره، حکه چې استبداد او بنسکپلاک سره تړلي وو او ده غونښتل چې مسلمانان حتى ټول شرقیان له غربی بنسکپلاک او کورني استبداد نه آزاد کړي.

علامه اقبال دافغانانو له نظره

علامه اقبال په خپله ټوله شاعری کې دافغانی سید دافکارو درناوی
کړی، هغه یې پاللي او په خپلو شعرونو کې یې راغبرګ کړي دي. دي د
سید په باب وايي:

زندگاني نیست تکرار نفس
اصل او ازحی و قیوم است وبس
قرب جان با انکه گفت انی قریب
از حیات جاویدان بردن نصیب
...

فرد از توحید لاهوتی شود
ملت از تو حید جبروتی شود
بايزيد و شبلی و بوذر از وست
امتنان را طغرل و سنجر از وست
بن تجلی نیست آدم را ثبات
جلوهه ما فرد و ملت را حیات
هر دو از توحید من گیرد کمال
زندگی این را جلال، آن را جمال
این سليمانی است ان سلمانی است
آن سر اپا فقر و این سلطانی است
آن یکی را بیند آین گردد یکی
در جهان با آن نشین با این بزی

۳ خوشحال خان ختک:

ده خوشحال خان ختک حکیم ملت افغانیان باله او دده هغه شعرونه
چې تردې وخته په انگریزی کې ژبارل شوي وو، ده لوستی او الهام یې

علامه اقبال د افغانانو له نظره

تری اخیستی و.

اته دېرش کاله مخکې په ۱۹۷۷ کال، په کابل کې د افغانستان راډيو په تالار کې د علامه اقبال د نمانځنې غونډه جوره شوې وه، پوهانو دده پر افکارو خبرې کولې او زما په مغز کې یوه ټوته را وګرځیده او دده د فکر افغاني منابع مې پکې انځور کړل:

چې روحي جلال دي بیا موند له جلاله
چې فکري جمال دي واخیست له جماله
چې دي نبض د ملت زده کړ له خوشحاله
نو، د اقبال ستوري دي وڅېد اقبا له

له افغاني مفکرینو سره دده فکري ترون له افغان ملت سره دده هیلې
و تړلې او د مسلمانانو د آزادۍ له پاره یې، افغان ملت یوه مخه او موخه و،
نو حکه یې اعليه حضرت امان الله خان ته خپلې ځانګړې غوبښتنې، په
خپلو اشعارو کې وړاندې کړې او د افغان نورو مړو او ژوندو ته یې درناوی
او احترام درلود او دوی یې د بدلون او پاخون مرکزونه ګنل.

ده آسياد خاور او او بوي کالبوت باله او افغان ملت د هغه زړه. زه خپلې خبرې
دده د همدي اشعارو په تشریحي ژباره، چې خلوپښت کاله وړاندې مې کړې،
ختموم:

له غورځنګه یې لوېدلې وينه نه ده
په دنيا کې چې دي زړه نو همدا زړه دی
د آسياد ژوندون مزى پرې تړلې
د افغان بشکلی هېواد د آسياد زړه دی

علامه اقبال د افغانانو له نظره

لاتر او سه هیچانه دی لرزولی
په دې زره کې د غیرت وينه چېږي
نه له چا خخه ډارېږي نه لرزېږي
د غیرت میدان چې ويني لا مستېږي

د پردو د کرو دانې دل شوې
اوړه شوي دي په دې زره د آسیا کې
چې راغلي بېر ته نه دي څنې تلې
دانې هم روغې پاتېږي په آسیا کې؟

آسیا تشن کالبوت د خاورو او او بو دی
خو دا زره دی وبخښلی بې چې ساده
د څلواک ژوندون نعمت یې پري پيرزو کړ
په ربستيا چې پر دې زره ژوندي آسیا ده

سرحق محمد آصف گلزار

ویژه گیهای انسان سالاری در کلام اقبال

خداؤند (ج) انسان را منحیث اشرف مخلوقات آفریده است، از این‌رو
جایگاه او فراتر از سایر موجودات و مخلوقات تثبیت گردیده است،
چنانچه به "احسن التقویم" مقلب شده و سایر نعمات طبیعی و
اجتماعی را در خدمت‌وی و در جهت آسایش او گمارده، زیرا با داشتن
مرتبت و کرامت، نایب و خلیفه خود بر روی زمین ساخته است.

نایب حق در جهان آدم شود
بر عناصر حکم او محکم شود
(کلیات اقبال ، ص ۹۷)

طبیعت و کائنات بدون موجودیت انسان، مفهومی ندارد. لذا
مجموع عناصر طبیعی و سماوی نمایانگر تجلی نور الهی و
موجودیت بشری است.

جهان غیر از تجلی های ما نیست
که بن ما جلوه نور و صدا نیست
(کلیات اقبال ، ۱۶۴)

نوع بشر را طبیع و خصلت‌ها متفاوت است. از این‌جاست که
عملکرد او نیز گونه‌های مختلف دارد، دسته یی جانب نیکی
می‌شتابند و گروهی هم به پهناهی بدی می‌خزند. علامه اقبال ضمن
مباحث مختلف، ویژه گیهای نیک و بد انسانی را بر شمرده و پاداش
نیک و پادافراه بدی رانزد خدا (ج) و مخلوقش بر ملا ساخته است.

علامه اقبال دافغانانو له نظره

شاعر مخاطب کلامش را به خوبی تشویق و از کردار ناهنجار بر حذر میدارد. اقبال آرزومند است که محبت و دوستی بر قلب ها حکومت نماید و انسان همه در گرو آن قرار داشته باشند:

حرف بد را برب لب آوردن خطاست
کافر و مومن همه خلق خداست
آدمی از ربط و ضبط تن به تن
بر طریق دوستی گامی بزن

اقبال، خود فیلسف و اندیشمند بزرگی بود و از دین مقدس اسلام، معلومات وسیعی داشت، لذا طینت مسلمین را بیشتر از سایر طریقه ها به ستایش گرفته است؛ چنانچه گوید:

فطرت مسلم سرا پاش فقت است
در جهان دست و زبانش رحمت است
طینت پاک مسلمان گوهر است
آب و تابش از یم پیغمبر است
(کلیات اقبال، ص ۹۰-۹۱)

او بسان همه رستکاران، نیک اندیشان و بندگان مخلص، مشوق دوستی و محبت می باشد. سخنان مولانا اقبال در این راستا، مارا به یاد حافظ آن مبلغ و شیخ بزرگوار می اندازد، که سروده بود:
آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرف است
با دوستان مروت، با دشمنان مدارا
(دیوان حافظ، بخط فریبا مقصودی، ص ۱۵)

علامه اقبال د افغانانو له نظره

واز اقبال بشنويم:

راست ميگويم عدو هم يار تست
هستي او رونق بازار تست
کشت انسانرا عدو باشد سحاب
ممکناتش را بر انگيزد ز خواب

(کليات اقبال ، ص ۳۸)

اقبال فطرتًا، شاعری است انسان دوست، شکایت او بیشتر از مفاسد زمانش است، که این مرد آزاده را متأثر و متالم گردانیده، گویا "زنده گی بر گردنش بار گرانی بیش نیست" نفيرش را بشنويم:

مرا در عصر بن سوز آفریدند
به خاکم جان پر شوری دمیدند
چو نخ بر گردن من زنده گانی
تو گویی بر سر دارم کشیدند

(کليات ، ص ۴۴۹)

علامه اقبال نه تنها بر روند وحدت ملي تاکيد می ورزد، بلکه خواهان یگانه گی منطقه و حتی جهان اسلام بود و خطاب او بیشتر متوجه شرق و شرقیان است. به این سخنانش گوش فرامیدهيم:

فرد را ربط جماعت رحمت است
جوهر او را کمال از ملت است
حرز جان کن گفتہ خیرالبشر
هست شیطان از جماعت دورتر
فرد و قوم آئینه یکدیگراند

علامه اقبال دافغانانو له نظره

سلک و گوهر کهکشان و اختر اند
وحدت او مستقیم از کثرت است
کثرت اندر وحدت او وحدت است
(کلیات اقبال ، ص ۵۸-۵۹)

در وحدت و یگانه گی، نصرت و بهروزی نهفته است. اگر در
جامعه یا کشوری، اتفاق حکم فرمان باشد، خداوند (ج) نیز از آن
ملت بیزار میگردد. به خصوص آن ملتی که از خویش بریده و به
دامن غیرآویخته، شایسته نگونساری و بد روزی میباشند.

خدا آن ملت را سروری داد
که تقدیرش بدست خویش بنوشت
به آن ملت سروکاری ندارد
که دهقانش برای دیگران کشت
(کلیات اقبال ، ص ۴۵۵)

بادر نظر داشت نکات فوق، شاعر پای مثلی را به میان کشیده،
یادی از قوم حضرت موسی (ع) مینماید:

عتبرتی ای مسلم روشن ضمیر
از مآل امت موسی بگیر
داد چون آن قوم مرکز را ز دست
رشته جمیعت ملت شکست
(کلیات اقبال ، ص ۹۲)

علامه اقبال د افغانانو له نظره

نکته دیگری که در کلام اقبال باز تاب گسترد و خوبی دارد، همانا مسئله حریت و آزادی میباشد.

آزادی به ذات خود یک و دیعه الهی است، که همه موجودات باید از آن به رور باشند. اقبال پیرامون اصطلاح و مفهوم آزادی و آزاد منشی ابیات متعددی ساخته است. تمثیل ذیل شاعر نمایانگر خوبی است از آزادی، در مقایسه با عفریت سیاه و شوم محکومی:

شوره بوم از نیش گژدم خار خار
مور او از در گز و عقرب شکار
صر صر او آتش دوزخ نژاد
зорق ابلیس را باد مراد
آتشی اندر هوا غلتیده یی
شعله یی در شعله یی پیچیده یی
در چنین دشت بلا صد روزگار
خوشتر از محکومی یکدم شمار
(کلیات، ص ۱۷۹ - ۱۸۰)

حقیقت مسلمی است که چون آزادی در خطه یی نباشد، جایش را برده گی و محکومیت اشغال میکند، که در تیجه حتی کرامت انسانی پامال میگردد:

از غلامی دل بمی‌ردد در بدن
از غلامی روح گردد بار تمن
از غلامی بزم ملت فرد فرد
این و آن با این و آن اندر نبرد

علامه اقبال دافغانانو له نظره

از غلامی مرد حق زنار بند
از غلامی گوهرش نا ارجمند
(کلیات اقبال . ص ۱۷۹)

علامه اقبال ، تبعیض راسخت نکوهش نموده ، تعصب به هر رنگ ، شکل و شیوه یی که باشد نزدی منفور است . چرا که این خود در حقیقت دردی است لا علاج و نمایانگر بی خردی شخص :
بر نسب نازان شدن نادانی است
حکم او اندر تن و تن فانی است
(کلیات اقبال . ص ۶۳)

او سپاه اسلام را تحت یک لوا مینگرد . رجحان نسب را بر حسب نفی کرده ، چنانچه گوید :

فارغ از باب و ام و ائمما م باش
همچو سلمان زاده اسلام باش
ملت ماشأن ابراهیمی است
شهد ما ایمان ابراهیمی است
گر نسب را جز و ملت کرده یی
رخنه در کار اخوت کرده یی

خود برتر نگری ، پایه های انسانیت را الرزان میگرداند ، رهایی از سر پنجه این هیولای نامیمون ، در واقع گریز از شر نفس عماره است . علامه اقبال بار بار خواننده کلامش را به ترک این خصلت زشت تشویق و ترغیب نمود است :

علامه اقبال دافغان‌انو له نظره

ایکه مینازی به ذبح گوس‌فند
ذبح کن خود را که باشی ارجمند
زنده گی را می‌کند ناپایدار
جبر و قهر و انتقام و اقتدار

سبزه پا مال است و روید بار بار
خواب مرگ از دیده شوید بار بار
(کلیات اقبال ، ص ۲۲)

یکی از صفات برازنده علامه اقبال که از خلال کلامش خواننده را
جانب خود می‌کشاند، همانا علو همت شاعر است. طوری که معلوم
گردیده او هرگز از خوان دیگران لقمه نچیده و بار احسان کسی را
بدوش نبرده و نزد کسان و ناکسان دست طمع دراز نکرده است.
ازینرو مفاخره هایی که در ایياتش جلوه می‌کند، همه مصدق سخن
ماست:

بار احسان بر نتابد گردنم
در گلستان غنچه گردد دامنم
در شرار آباد هستی اخکرم
خلعتی بخشدم را خاکسترم
(کلیات اقبال ، ص ۵۶)

این شاعر سدره نشین، جایگاه انسان را بس بلند میداند، تن به
پستی در دادن و به جستجوی دانه یی قبول خواری و خاکساری را
مایه ذلت می‌شمارد:

قبای زنده گانی چاک تاکی
چو موران آشیان در خاک تاکی

به پرواز آی و شاهینی بیاموز
تلash دانه در خاشاک تاکی
(کلیات اقبال ، ص ۲۱۱)

شاعر به همت والای کسانی مباهات مینماید که از تشنه گی در
ته آفتاب سوزان قرار داشته، مگر جرعه آبی راحتی از خضر نمی
طلبند، چنانچه گوید:

ای خنک آن تشنه کاندر آفتاب
من نخواهد از خضر یک جام آب
(کلیات اقبال ، ص ۱۹)

در نتیجه میتوان گفت که اندیشه های والای انسانی چنانچه در
تارو پودادیات فارسی دری عجین شده و سخنپردازان مادر پر تو
آن از کهن روزگار بدینسو طبع آزمایی نموده اند. این ویژه گی طی
سده های اخیر بیشتر گل کرده است. از آن میان یکی هم علامه
اقبال میباشد. این شاعر هندی تبار، مگر عاشق فرهنگ و ادبیات
فارسی دری، سمند اندیشه را در راستای "اذسان سالاری" نیک به
جولان کشیده و پیرامون این زبان هم گفته است:

علامه اقبال دافغانانو له نظره

گرچه هندی در عذوبت شکر است

طرز گفتار دری شیرین تر است

او خوب میدانست که در نظام هستی، جایگاه "انسان" به عنوان اشرف مخلوقات فراتراز همه قرار داشته و سایر پدیده های طبیعی را خدا به طفیل او هستی بخشیده است. لذا حرف هایش به قول معروف همه از دلش برخاسته از همین رو در دلها جامیگیرد. پس روانش را شاد و مکانتش را بهشت برین میخواهیم.

اثرپذیری اقبال از مولانا بلخ

ادبیات گهربار دری، که از ذخایر فرهنگ غنامند تاریخی خویش آب میخورد، فرزانه فرزندانی را در آغوشش پرورش داده و میپروراند، که با آثار جاویدانه و پیام‌های ناب و هدفمند روز تاروز در جهت بارور شدن آن کوشیده، و گفتنی‌های ناگفته را باروح فداکاری، واقعگرایی و بحث‌های عمیق علمی، فلسفی، سیاسی و ادبی بادرک نیازمندی عصر به تحلیل و ارزیابی گرفته و با استنتاج قوی برجسته میسازند. و نخلی بر بوستان ادب فارسی دری می‌افزایند.

از آن میان میتوان از فرزانه ادیب نامور و شاعر متفکر علامه محمد اقبال لاهوری نام برد، که دارای فکر مستعد و ذهن کاوشگر بود، به همه علوم و فنون دست یافت تا آن که سرآمد روزگار شد.

زمانیکه استعمار انگلیس در نیم قارهء هند بیداد میکرد و مسلمانان در بلا تکلیفی سیاسی قرار داشتند و محرومیت‌های فراوان دامنگیر شان بود، علامه اقبال در ۲۲ فبروری ۱۸۳۷ میلادی مطابق ۱۲۸۹ هجری قمری در شهر سیالکوت در یک خانوادهء متوسط الحال دیده به جهان پر ماجرا گشود، نور محمد پدرش که پیشهء بازرگانی داشت مردمتینی بود، پسرش اقبال را دریکی از مساجد شهر جهت فرآگیری قرآن مجید شاگرد ساخت. موصوف

علامه اقبال دافغانانو له نظره

پس از فراگرفتن قرآن کریم شامل مکتب شده در جریان آموزش به تشویق مولوی میر حسن شعر سرود، و بعد از فراغت مکتب به شغل معلمنی روآورد. (۱)

وی در سن ۲۲ ساله گی (۱۸۹۵ میلادی) برای کسب تحصیلات عالی رهسپار لاهور گردیده (۱) و دریک محفل انجمن ادبی لاهور شعری را زیر عنوان ((هیمالیا)) به زبان اردو سرود که در سال ۱۹۰۱ میلادی در جریده مخزن به نشر رسید و موجب شهرت وی در سراسر نیم قاره هند شد. همچنان در سال ۱۸۹۹ میلادی در جلسه سالانه انجمن حمایت الاسلام در لاهور شرکت نمود و شعری را به نام ((نالهء یتیم)) و سالی بعد در همان جلسه ((خطاب یتیم)) را قرائت کرد که برای معرفی بیشتر اقبال در سرزمین هند موثر بود. تحرک استعداد و ذهن کاوشگر داکتر اقبال در لاهور مورد توجه سرتوماس آرنولد قرار گرفته و او باین شیوه خاصی که داشت اقبال را با جنبه های فکری غرب آشناساخت. (۲)

اقبال در سال ۱۸۷۹ با اخذ درجه فوق لیسانس از رشته فلسفه فارغ و برای کسب تحصیلات به سال ۱۹۰۵ عازم انگلستان شد و تحصیلاتش را در رشته حقوق به اتمام رسانید.

وی در مدت زمان کوتاه زبان المانی را فراگرفت و شامل دانشگاه مونیخ شد و به درجه استادی نایل گردید و در سال ۱۹۷۸ میلادی به وطن برگشت و در رشته ادبیات انگلیسی و در رشته فلسفه به

علامه اقبال داغانانو له نظره

حیث استاد دانشکده دولتی ایفای وظیفه کرده و در هنگام غیر رسمی طور ازاد به شغل وکالت مصروف بود.^(۳)

اقبال لاهوری در سال ۱۹۲۷ میلادی به سیاست روآورد، و عضو مجلس شورای ایالتی پنجاب شد و به همان سال در کمیسیون طرح نقشه اصلاحات سیاسی شبه قاره هندوستان را پیشکش نمود.^(۴)

دانشمند محترم نیلاب رحیمی در رابطه به این موضوع از قول نhero می نگارد ((اقبال لاهوری در سالهای اخیر از نظر خود در ارتباط تشکیل دولتی به نام پاکستان در پیکر هند بزرگ عدول کرده بود))^(۵)

اقبال در سال ۱۹۳۲ میلادی رئیس دانشکده علوم شرقی شعبه فلسفه بود. موصوف در سال ۱۹۳۳ میلادی بنابر دعوت دولت وقت افغانستان به منظور مشوره جهت بهبود پوهنتون کابل وارد افغانستان شد.^(۶)

او به ملت سرفراز و دولت آزاد افغانستان علاقه فراوان داشت و آزاده گی ملت قهرمان افغان را برای رهایی مردم نیم قاره و سایر کشورهای اسلامی از یوغ استعمار اولگومی دانست، چنانچه در رابطه به این سفرش اثر مسافر را نوشт.

وی حین ورودش به کابل قطعه شعر را با این مطلع حضور شاه افغان تقدیم کرد :

شهر کابل خطه، جنت نظیر
آب حیوان از رگ تاکش بگیر
چشم صایب از سوادش سرمه چین
روشن و پاینده باد این سرزمین^(۷)

علامه اقبال د افغانانو له نظره

همچنان او بر مزار ظهیرالدین محمد با بر شاه واقع گذرگاه کابل
رفته و این قطعه شعر را سرود:

بیا که ساز فرنگ از نوا بر افتاده است
درون پرده او نغمه نیست فریاد است

شاعر با سوز و گداز به سروده اش ادامه داده و موقعیت آرامگاه
بابر شاه را در شهر کابل، شهریکه از طلسه فرنگ و استعمار انگلیس
آزاد است خوش نصیبی او قلمداد کرده است:

خوشان صیب که خاک تو آرمید اینجا
که این زمین ز طلسه فرنگ آزاد است
هزار مرتبه کابل نکو تراز دلی است
که آن عجوزه عروس هزار داماد است
(کلیات اقبال، ص ۴۲۱)

همچنان وی درین سفر به تریت سلطان محمود غزنوی رفته و در
مرقدش نوای با سوز و گداز سرداده و از دیده اشک باریده است. او
در سیر عالم روحانی با سلطان موصوف گفت و شنود منظوم با این
مطلع داشته است:

خیزد از دل ناله هابن اختیار
آه آن شهرباری که اینجا بود پار
آن دیار و کاخ و کو ویرانه یی سست
آن شکوه و فال و فر افسانه یی سست
(کلیات اقبال، ص ۴۲۲)

علامه اقبال دافغانانو له نظره

شاعر مذکور پس از باز دید مزار سلطان غزنه به آرامگاه حکیم سنایی غزنوی (رح) رفته این قصیده را به رشتہ نظم کشیده است:

از نوازش های سلطان شهید
صبح و شامم، صبح و شام روز عید
خفته در خاکش حکیم غزنوی
از نوای او دل مردان قوی

(کلیات اقبال، ص ۴۲۱)

سپس به عزم زیارت احمد شاه باباراهی دیار باشکوه قندهار
میشود و بر تربت احمد شاه ابدالی قطعه شعری را با این مطلع به
سرایش می گیرد:

تربت آن خسرو روشن ضمیر
در ضمیرش ملتی صورت پذیر
(کلیات اقبال، ص ۴۲۷)

مختصر اینکه اقبال در شرایطی می زیست که مردم سرزمین
هندوستان با مبارزات خسته گی نا پذیر در فش آزادی خواهی را
افراسته و بدوش می کشیدند.

دکتر معین در رابطه به فکر و اندیشه اقبال لاهوری نوشته است:
شاعر مشرق زمین افکار بلندش رانه تنها برای مردم هند. بلکه
برای تمام مردم مسلمان جهان بیان کرده و ایشان را به وحدت
فراخوانده و از مناقشات مرزی، سیاسی و مذهبی بر حذر داشته
است.

علامه اقبال دافغان‌انوله نظره

که این وظیفه بزرگیست و اقبال از عهدۀ آن به خوبی بدرآمده است. (۸)

با استناد این نظر میتوان گفت، عظمت و بزرگی اقبال بیشتر در فکر و اندیشه بلندش نهفته بود که برای بیان و انتقال فکر رسا و گستردۀ اش زبان فارسی دری را انتخاب کرده و از آن استمداد جسته است، جاییکه میگوید:

«گرچه هندی در عذوبت شکر است طرز گفتار دری شیرین تر است» علامه اقبال فراخنای این زبان را برای انعکاس اندوخته‌های ذهنی خود مناسب یافته و سیر فکرش را در فضای باز و پهناور زبان دری به پرواز در آورده و آثار پر بهایی را از خود به جا گذاشته است.

الحق که این شاعر مومن، آزاده و عاشق بلند اندیش در اشعار دری خویش چنان به کلمات و معانی جان تازه داده که احساس و عواطف خواننده را بر می‌انگیزد و اهدافش را به گونه حکیمانه طوری بیان کرده است که، با گوش جان حس می‌گردد.

در مجموع اشعار خواننده را بیدار می‌سازد، آگاهی میدهد و تحرک میبخشد.

محمد اقبال لاهوری دارای شخصیت کثیر الابعاد است و بینش معنوی این سخنور مبتکر نه تنها از آموزش عصر و تراوش ذهنی اش مایه میگیرد، بلکه عرفا، اندیشمندان و متفکرین گذشته مانند:

علامه اقبال داغانانو له نظره

سنایی، مولانی بلخی، سید جمال الدین افغانی و دیگران برای رشد فکری اقبال نقش بارزی داشته‌اند. چنانچه در بیتی خود گفته:

اگر چه زاده هندم فروغ چشم من است
زخاک پاک بخارا و کابل و تبریز
(کلیات اقبال، ص ۲۵۲)

مثنوی معنوی چکیده فکر و اندیشه مولانا، جلال الدین محمد بلخی در شخصیت سازی و شناخت معرفت بر اقبال لاهوری تأثیر ژرف داشته و باعث فروغ بیشتر فکری و ذهنی او گردیده است. وی خود در این مورد می‌گوید:

چو رومی در حرم دادم اذان من
از او آموختم اسرار جان من

به دور فتنه عصر کهن او
به دور فتنه عصر روان من
(شگفتگی اندیشه اقبال، ۴۲)

از بیت مذکور به وضوح بر می‌آید که شاعر از افکار مولانای بلخی متأثر بوده و اسرار معنوی روح آدمی را از مولوی بلخ آموخته و نظر به ضرورت زمان به منظور افشاری فتنه عصر نسبت به هم قطاران روزگارش سبقت جسته و مسئولیت بزرگ آگاهی دهی و آزادی را عهد دار گردیده است.

علامه اقبال دافغانانو له نظره

در جای دیگر سروده:

پیر رومی خاک را اکسیر کرد
از غبارم جلوه ها تعمیر کرد
(کلیات اقبال ، ص ۴۳)

اکسیر نزد کیمیا گران جوهریست که ماهیت جنس را تغییر می دهد و مس را طلا میسازد و به هر چیز مفید اطلاق می شود (۹).
اکسیر در اصطلاح عرفانی نظر مرشد کامل است که وجود ناقابل و ناقص سالک را کامل و قلب مس گونه طالب راه حق را به طلا مبدل میسازد.

در شعر بالا اکسیر مولانا به روان اقبال می تابد و غبار های ذهنی اش را می زداید و در عوض برایش جلوه های حقانی می بخشد.
خم ظرفی است که در آن شراب را صاف و نگهداری میکنند و در اصطلاح تصوف تمام داشته ها، و بینشهای مقام عارف میباشد، و می ذوق حقیقت است بر دل سالک، که او را در مسیر راه و طی طریق سرمست و خشنود می گرداند (۱۰) با این تعبیر در می یابیم که ساغر ذوق و اشتیاق اقبال در راه مبارزه آگاهانه و اندیشه عارفانه اش از خم پیر روم مایه گرفته است و آن خم همانا آثار مولانا جلال الدین محمد بلخی میباشد.

شعله در گیر زد بر خس و خاشاک من
مرشد رومی که گفت (منزل ما کبریاست)
(کلیات اقبال ، ص ۲۵۳)

علامه اقبال د افغانانو له نظره

دیده میشود که آتش عشق حقیقی را مولانا چنان بر دل اقبال افروخته که حب غیر او را از دلش بر کنده و آن را منزلگاه یار ساخته است. در شعر بالا (منزل ما کبریاست) از گفته های درفشان مولانای بلخ است.

باز هم در این بیت تاثیر فکر مولانا بالای اقبال را به خوانش میگیریم:

باز برخوانم ز فیض پیر روم
دفتر سر بسته اسرار علوم

در بیت بالا مقصد از پیر روم مولانای بلخ است. اسرار جمع سربوده و حرف پوشیده را برابر کسی بیان کردن و فیض مولانا همانا بازتاب فکر موصوف در اشعار و آثارش می باشد که وسیلتاً به اقبال رسیده است. وی حرکت فکری و بیداری خود را مدیون فلسفه مولانای بلخ میداند و به این باور رسیده است (هر کجا رومی برد آنجابرو) یعنی در مسیری که رومی رفته آن را تعقیب کن و از غیر او فارغ شو و حقیقت را دریاب. اقبال در بخش فلک جاوید نامه اش اثرات مولانا را اینگونه ارایه می نماید.

گفت رومی خیز و گامی پیش نه
دولت بیدار را از کف مده
باطنش از ظاهر او خوشتراست
در قفای او جهانی دیگر است

علامه اقبال د افغانانو له نظره

هر گوارومی برد آنجابرو
یک دم از غیر او بیگانه شو.

به همین ترتیب مولانا که از معاشرت با انسانهای بد طبیعت، بی مسئولیت و سست عنصر، خسته و دلگیر شده، چراغ را در دست گرفته و دنبال آدمی که همه اوصاف خوب و عالی انسانی داشته باشد سر گردان بود است. با تأسف گمشده اش را نمی‌یابد:

گفتم که یافت من نشود جسته ایم ما
گفت آنکه یافت من نشود آنم آرزوست
اقبال لاهوری، اسرار خود را با همین بیت مولانا آغاز نموده و در ادامه ابیات خویش از باز شدن دیده هایش توسط مولانا بخ اینطور یاد کرده است:

ای بسا شاعر که بعد از مرگ زاد
چشم خود بر بست و چشم ما گشاد
(کلیات اقبال ، ص ۶)

اندیشه مولوی روشنگر و بیدار کننده است که هر کس به اندازه دانش و استعدادش از آن بهره ور می‌گردد و فیض می‌گیرد. مولانا به این موضوع ملتفت شده و از خواننده می‌خواهد، که از ضن و گمان بدر شوند بادقت و ژرف نگری اسرار حقیقت را از اشعار و آثارش در یابند:

هر کسی از ظن خود شد یار من
از درون من نجست اسرار من
(ص ۱ مثنوی)

علامه اقبال دافغانانو له نظره

اقبال اسرار مولوی را از لابلای آثارش دریافتہ با مولانا هم فکر و هم نظر شده و به منظور ایجاد یک دنیای انسانی فارغ از ظلم و استبداد، استعمار و استثمار و انواع تبعیض و تعصّب چراغ معرفت را در دست گرفته به راه مولانا ادامه داده و خواسته است، روزی آن گفته های ناب و ارزشمند را بایان خود به دسترس دیگران قرار دهد و آرزویش را در بیتی با تضمین از یک بیت مولانای بلخی اینگونه باز تاب داده است:

دل به دوش و دیده بر فرد استم
در میان انجمن تنها ستم
هر کسی از ظن خود شد یار من
از درون من نجست اسرار من
در جهان یار ب ندیدم من کجاست
نخل سینایم کلیم من کجاست
(کلیات اقبال ، ص ۵۲)

جرقه های برق آسای عشق، بر خاسته از برگهای مشنوی مولوی چنان شورو هیجان را در روح اقبال پدیدآورده که فارغ از هر گونه ترس و هراس، نغمه های عاشقانه ایمانداری و آزادی را سر داده و دیگران را به سوی خیر و رستگاری فرامی خواند و اسرار خودی را که مولانا در پرده های رمز و اشاره بیان نموده وی پرده هارا از میان برداشته و آشکارا می گوید که از دوستان رازها رانه باید پنهان کرد.

پیر گردون بامن این اسرار گفت
از ندیمان رازهای نتوان نهفت

علامه اقبال د افغانانو له نظره

در شعر مولوی دلبسته گی به زنده گی، عشق به انسان و انسانیت
موج می زند ابیات و ترانه های مولانا بلغ نوید بخش روشنایی
صبح و گرمای حیات است. و اندیشه اش دریای خروشند عشق و
معرفت بوده و گوهر های ناب و درخشند را در خود نهفته دارد.

همچنان کلام مولوی بلخی، برای آزاده گان و آزاد اندیشان الهام
بخش بوده و میکوشدن کات و مطالب باریک اسرار خلقت و آزاده
گی را بادید عارفانه در کلام تابناک و شور انگیز بیان نماید.

او چون آفتابتست که پرتو آن در ذهن انسانهای آگاه و پر درد
روشنی پدید می آورد تا آنکه آتش اندیشه اش زبانه کشد و مانند
اقبال لاهوری سرود پرداز عشق و آزاده گی شود.

چو خورشید سحر پیدا نگاهی میتوان کرد
همین خاک سیه را جلوه گاهی میتوان کرد
(اقبال)

اقبال لاهوری آزادی فکر و اندیشه اش را وابسته احسان مولانا
بلغ میداند، برای روشن شدن بهتر موضوع چند بیتی از علامه اقبال
lahori را که در بخش های مختلفی از کلیاتش نقش بسته و
تأثیرات مولانا را بیان داشته است مرور مینماییم:

حرف رومی در دلم سوزی فگند
آه پنجاب آن زمین ارجمند
(کلیات اقبال . ص ۳۵۷)

علامه اقبال دافغانانو له نظره

اقبال لاهوری در بساموارد برای اثبات قول خود از اشعار مولانا استمداد جسته و طور تضمین آن را به کار برده است.
تضمین ابیات مولانا در شعر اقبال :

اقبال لاهوری از زمرة شاعرانیست که برای نیر و بخشیدن گفته هایش بار بار از اشعار مولانا جلال الدین محمد بلخی در شعر خود طور تضمین استعانت گرفته است، که چند مثالی از آن ارایه می گردد:

از خودی اندیش و مرد کار شو
مرد حق شو حامل اسرار شو
شرح را ز از داستانها من کنم
غنچه از زور نفس و امن کنم
«خوشتر آن باشد که سر دلبران
گفته آید در حدیث دیگران»

(کلیات اقبال ، ص ۳۱)

بیت سوم از مولانا طور تضمین ذکر شده است. و یا:
در جماعت خود شکن گردد خودی
تا که گلبرگ چمن گردد خودی
«نکته ها چون تیغ پولاد است تیز»
گر نمیفهمی ز پیش ما گریز
درینجا مصراع نخست بیت دوم به صورت مکمل تضمین شده و
مصراع دوم آن اندک تغییر یافته است به شعر مولانای بلخ توجه شود:

علامه اقبال دافغانانو له نظره

نکته ها چون تیخ پولاد است تیز
گرنداری تو سپر وا پس گریز
بیتی دیگراز مولانا در اینجا به نظاره می گیریم که تضمین شده
است:

در نگر ای خسرو صاحب نظر
نیست هر سنگی که من تابد گهر
مرشد رومی حکیم پاک زاد
سر مرگ و زنده گی بر من گشاد
هر هلاک امت پیشین که بود
زانکه بر جندل گمان بردند عود
(کلیات اقبال، ص ۱۹۱)

در اشعار علامه محمد اقبال لاہوری اثرات مرشد روم (مولانا جلال الدین بلخی) به وضوح دیده می شود زیرا اسرار مرگ و زنده گی را برایش گشوده است. و بیت سوم از مولانا می باشد که برای استحکام بیت بالا طور تضمین از آن استفاده نموده است.

اقبال لاہوری در بخش جاوید نامه زیر عنوان (شرح اسرار معراج) دو بیت از مولانا اینطور تضمین کرده است:

آدمی دید است باقی پوست است
دیدن آن باشد که دید دوست است
جمله تن را در گذار اندر بصر
در نظر رو در نظر رو در نظر
(کلیات اقبال، ص ۲۸۳)

علامه اقبال دافغانانو له نظره

در قطعه شعر دیگر زیر عنوان جلال و گویته یک بیت از مولوی را
این چنین تضمین کرده بیان میدارد:

هر کسی از رمز عشق آگاه نیست
هر کسی شایان این در گاه نیست
«داند آن کو نیکبخت و محرم است
زیر کی ز ابلیس و عشق از آدم است»

اقبال لاهوری در قطعه شعری زیر نام (حلاج) چهار بیت از
مولانا جلال الدین را تضمین نموده که آنرا به خوانش می گیریم:

کار مردان است تسليم و رضا
بر ضعیفان راست ناید این قبا
تو که دانی از مقام پیر روم
من ندانی از کلام پیر روم
بود گبری در زمان بازید
گفت او را یک مسلمان سعید

خوشتر آن باشد که ایمان آوری
تابه دست آید نجات و سروری
گفت این ایمان اگر هست ای مرید
آنکه دارد شیخ عالم بازید
من ندارم طاقت آن تاب آن
کان فزون آید ز کوشش‌های جان

(کلیات اقبال، ص ۳۳۸)

علامه اقبال د افغانانو له نظره

همچنان در صفحه ۳۵۵ کلیات اقبال یک مصraig از مولانا
بدینگونه تضمین شده است:

پیش نه گامی که آمد آن مقام
(کاندرو بی حرف من روید کلام)

قرابت های ذهنی، تریتی، انسانی و معنوی، اقبال را با مولانا
بلغ پیوند ناگسترنی داده و افکارش را متأثر ساخته است.

علاقه مندی و افر اقبال با اندیشه مولانا بلخ، شاعر و متفکر
شرق را وادار ساخته که بار بار در اشعار خود از مولانا بلخ نام ببرد و
ایياتش را تضمین نماید، جاییکه میگوید:

امت او مثل او نور حق است
هستی ما از وجودش مشتق است

نور حق را نجوید زاد و بود
خلعت حق را چه حاجت تارو پود
(کلیات اقبال، ص ۱۱۰)

اقبال لاهوری در کلیاتش اندیشه مولانا را با فکر و اندیشه و
تیوری شاعران، فیلسوفان و حکماء غرب در مقایسه قرار داده و
برتری فکر و حقانیت اندیشه مولانا را نسبت به آنها بر ملا ساخته
است به گونه مثال در سروده یی اقبال راه و روش مولانا جلال الدین
بلخی و گویته آلمانی را به مقایسه گرفته که با این بیت آغاز
میگردد:

علامه اقبال دافغانانو له نظره

نکته دان المتن را در ارم
صحابتی افتاد با پیر عجم
شاعری کو همچو آن عالی جناب
نیست پیغمبر ولی دارد کتاب
گفت رومی ای سخن را جان نگار
تو ملک صید استی ویزدان شکار

(کلیات اقبال ، ص ۲۶۶)

در ابیات مذکور مراد از پیر عجم، صاحب کتاب (دارد کتاب)
ورومنی همانا مولانا جلال الدین محمد بلخی می باشد و در بیت
سوم اشاره به این شعر مولانا نموده است، که :

بزیر کنگره کبریاش مردانند
فرشته صید و پیغمبر شکار ویزدان گیر

(کلیات اقبال ، ص ۲۶۶)

در مقایسه مذکور اقبال لاهوری به این نتیجه رسیده است که
گویته شاعر آلمانی شخصیت آگاه و قابل احترام بوده و او را پیرو
طريق پر خم و پیچ وادی عشق یافته و مولانای بلخی را در این
راستا، استاد مسیر عشق می داند. به همین گونه اقبال لاهوری در
جاوید نامه کلیات خویش به شرح (اسرار معراج) توسط روح
حضرت رومی (مولانا جلال الدین بلخی) گفت و شنود کرده و در
اسرار شب معراج این غزل مشهور مولانا را جادده است:

بگشای لب که قند فراوانم آرزوست
بنمای رخ که باغ و گلستانم آرزوست

علامه اقبال دافغانانو له نظره

یک دست جام باده و یک دست زلف یار
 رقصی چنین میانه میدانم آرزوست
 کفتی زیاز (بیش منجان مرا برو)
 آن گفتت که (بیش منجانم) آرزوست
 البته در بعضی از نسخه ها مصراع بیت اول یکی در جای دیگر
 قرار گرفته و به این شکل ضبط گردیده است:
 بنمای رخ که باغ گلستانم آرزوست
 بگشای لب که قند فراوانم آرزوست
 همچنان بیت دوم مذکور در غزل مولانا پس از هژده بیت آمده و
 بیت سوم پیش از بیت دوم میباشد که در دیوان اقبال به حالت اولی
 آن نبود و در جایگاه ایات نظر به ضرورت تغییر وارد گردیده است.
 اقبال لاھوری در قطعه شعری زیر نام جلال و هگل، فلسفه مولانا
 بلخی و هگل را مقایسه نموده است. حقایق را که باعث اندیشه باز او گردیده
 است مدیون عنایت فلسفه مولانا جلال الدین محمد بلخی میداند.
 برای روشن شدن بهتر موضوع جند بیت مقایسه وی مولوی
 و هگل را به نظاره می نشینیم.

میگشودم شبی به ناخن فکر
 عقده های حکیم آلمانی
 آنکه اندیشه اش برهنه نمود
 ابدی را ز کس و ت آنس

علامه اقبال دافغانانو له نظره

چون به دریای او فرو رفتم
کشتن عقل گشت طوفانی
خواب بر من دمید افسونی
چشم بستم زیاقی و فانی
نگه شوق تیز تر گردید
چهره بنمود پیر یزدانی
آفت ابی که از تجلی او
افق روم و شام نورانی
شعله اش در جهان تیره نهاد
به بیابان چراغ رهبانی
معنی از حرف او همی روید
صفت لاله های نعمانی
گفت با من چه خفته بی برخیز
به سرابی سفینه من رانی
به خرد راه عشق من پویی
به چراغ آفتاب من جویی

(کلیات اقبال ، ص ۲۶۴)

اقبال در بخش دیگر جاوید نامه ، زیر عنوان (فرو رفتن به دریای زهره و دیدن ارواح فرعون) مولانای بلخ را اینچنین به وصف گرفته است:

پیر روم آن صاحب ذکر جمیل
ضرب او را سطوت ضرب خلیل

علامه اقبال دافغان‌نوله نظره

این غزل در عالم مستنی سرود
هر خدای کهنه آمد در سجود
اقبال پس از ذکر جمیل مولانا این غزل او را درج دیوان خویش
ساخته پیشکش نموده است.

باز بر رفته و آینده نظر باید کرد
هله برخیز که اندیشه دگر باید کرد
عشق بر ناقه ایام کشد محمل خویش
عاشقی را حله از شام و سحر باید کرد

به همین گونه اقبال لاهوری و مولانای بلخ با استناد از آیات قرآن
کریم و احادیث نبوی اشعارشان را استحکام بخشیده و در طی
منازل وادی بیکران عشق و سایر مطالب سیر و سلوک ویژه گیهای
همگون و مشترک دارند، که ایجاب پژوهش جداگانه را مینماید.

فرجام سخن اینکه آزاد اندیشی و صفاتی باطنی اقبال تحت تأثیر
جذبه‌های روحانی مولانا قرار داشته و برای اثبات مطالب و تحکیم
سروده‌های خویش از مشتوف معنوی و دیوان شمس بار بار استمداد
جسته و از مولانای بلخ به اسم پیر روم نام برده است.

بنابر آن میتوان گفت که اندیشه مولانای بلخ در تکوین و آفرینش
های اقبال لاهوری نقش بارز و موثر داشته و در مسیر انجام رسالت
آزاد منشانه اش مدد واقع شده است.

علامه اقبال دافغانانو له نظره

منابع و مأخذ:

- ۱ اقبال لاهوری، کلیات اشعار فارسی، بامقدمه سروش، چاپ هشتم، تهران، ۱۳۸۱ ش، ص ص ۲۹ و ۳۰.
- ۲ همانجا، ص ۳۱.
- ۳ همانجا، ص ص ۳۴ ۳۳.
- ۴ همانجا، ص ص ۳۵، ۳۴.
- ۵ نیلاب رحیمی، اقبال از نظر صاحب نظران و دانشمندان، مجله خراسان، شماره ۵۴، کابل، ۱۳۸۳ ش، ۶۴.
- ۶ کلیات اقبال، ص ۳۵.
- ۷ همانجا، ص ۴۲.
- ۸ سید ابوالحسن علی نلوی، شگفت‌های اندیشه اقبال لاهوری، ترجمه ابو شعیب عبدالقادر دهان، انتشارات شیخ احمد جام، ۱۳۷۷ ش، ص ۴۲.
- ۹ حسن عمید، فرهنگ فارسی، انتشارات امیر کبیر، تهران، ۱۳۸۳ ش، ص ۱۸۴.
- ۱۰ دکتر سید صادق گوهین، اصطلاحات تصوف، جلد نهم، انتشارات زوار، تهران، ۱۳۸۳، ص ۳۹۷.

علامه اقبال د افغانانو له نظره

چېړنواں عبدالشکور قیومي

دلوي او بخښونکي خدای په نامه

علامه اقبال ، افغان او افغانستان

درنو دانشمندانو او قدرمنو حضارو په اجازه :

آسيا يك پيکر آب و گل است
ملت افغان در آن پيکر دل است
از فساد او فساد اسيا
در ګشاد او ګشاد آسيا
تادل آزاد است آزاد است تن
ورنه کاهي در ره باد است تن

(علامه اقبال)

علامه اقبال لاهوري په داسې شرایطو کې ژوند کاوه چې اکثره
اسلامي هپوادونه د استعمار تر ولکې لاندې و، په دې وخت کې
افغانستان داسې هپواد و چې د وطن د ازادي لپاره یې پراخې مبارزې او
مقاومتونه تر سره کړي وو . نو همدغه عوامل وو ، چې د علامه اقبال
lahori اريکه د سيمې د نورو هپوادونو په پرتله له افغاني ټولنې سره
زياته وه .

يو له دغه عواملو خخه د اقبال د کليات مدون احمد سروش د
کليات په سريزه کې داسې ورته اشاره کوي : «اقبال به ملت و دولت
افغانستان علاقه شدید داشت و آزادي ملت مسلمان افغان را از يوغ
يک کشور اروپائيي با نظر احترام مينګريست و اين استقلال را برای

علامه اقبال د افغانانو له نظره

آينده مسلمين هند به فال نيك گرفته و بطرز خاص چشم اميد به اين
کشور اسلامي دوخته بود....»

له دغولاندininio پلکو خخه دغه پايله تر لاسه کوو، چې علامه اقبال
تل له افغانانو سره اريکه لرلي، کله چې د محمد نادر شاه په بلنه کابل ته
راغى خورحې يې چې دلته تپري کري. دغزنې له لاري کندهار ته ولار
او هلته يې د کندهار په ستاینه کې داييتونه وړاندې کړل.

قندھار آن کشور مينو سواد
اهل دل را خاک او خاک مراد
رنګ ها بوها هوا ها آب ها
آب ها تابنده چون سيماب ها

علامه اقبال احمد شاه باباد (مرداندي بيadasپ ستایي:
مرداندي وجودش آيتی
داد افغان را اساس ملتی
آن شهیدان محبت را امام
آبروی هندو چین و روم و شام
ناش از خورشید و مه تابنده تر
خاک قبرش از من و تو زنده تر

دا راز علامه اقبال سنائي غزنوي ته هم زييات ارادت او عقیدت
درلود، نوئحکه يې په (مشنوي مسافر) کې داسپ يادونه کوي.

علامه اقبال د افغانانو له نظره

آه غزني ! آن حريم علم وفن
مرغزار شير مردان کهن
خفته در خاکش حکيم غزنوی
از نواي او دل مردان قوي

کورو چې علامه اقبال په خپلو شعرونو کې د افغانانو د سیمودو او
مشاهيرو یادونه کوي ، په همدي ډول داسي څرګند پري چې اقبال د
افغانانو له تاریخ ، فرهنگ او د مېړنیو له کارنامو څخه د زمانې ګردونه
او دورې راخندي او په ذهنوونو کې یې یو حل بیاراتداعی کوي .
اقبال افغاني سید جمال الدین د امام او مثالی شخصیت په توګه
داسي را پېژني :

رفتم و دیدم دو مرداندر قیام
مقتدی تاتار و افغاني امام
سید السادات مولانا جمال
زنه از ګفتار او سنگ و سفال

دا راز کله چې علامه اقبال د نادرشاه په بلنه کابل ته رائحي ، دغه
بناري داسي ستائي :

شهر کابل خطه یې جنت نظير
آب حیوان از رگ تاکش بگیر
چشم صایب از سوادش سرمه چین
روشن و پاينده باد آن سرزمین

علامه اقبال د افغانانو له نظره

در ظلام شب سمن زارش نگر
بر بساط سبزه من غلطد سحر

اقبال لاهوري خرنگه چې د افغانستان د خلکو د مېړاني او زړورتیا
ستاینه کوي، ددوی له وروسته پاتي والي هم حورپري، لکه چې وايي:

سرزمينى بېك او شاهين مراج
آهوی او ګيرد از شيران خراج
در فضایش جره بازان تيز جنگ
لرزه برتن از نهیب شان پلنگ
ليکن از بن مرکزی آشت فته روز
بن نظام و ناتمام و نیم سوز

علامه اقبال لاهوري د پښتو شعرو شاعري شخه هم ناخبره نه ودي د
تورې او قلم د خاوند خوشال خان ختيک په باب داسي وايي:

خوش سرود آن شاعر افغان شناس
آنکه بیند باز گويد بن هراس
آن حکیم ملت افغانيان
آن طبیب ملت افغانيان
راز قومي دید و بیاکانه گفت
حرف حق باشوخي رندانه گفت

د یادونې وړ ده چې د علامه اقبال لاهوري پر شعر دري ژبي د
سترو شاعرانو لکه مولانا جلال الدین محمد بلخي، ناصر خسرو،
عبدالرحمن جامي او سنائي غزنوي د شعر اغېز ډېر زيات دی، یا په

علامه اقبال د افغانانو له نظره

بله وینا د دغه شاعرانو د فکر، خیال او مضمون یو بنسکلی او رنگین
امتزاج دده شعر ته بخپلی دی، د اقبال دا بیلگه د پورتنی ادعاد
ثبتوت لپاره راورو، چې د مولانا جلال الدین محمد بلخی په پېروی
یاسبک یې لیکلې ده:

صورت نپرستم من بتخانه شکستم من
آن سیل سبک سیرم هر بند گستم من
در بود و نبود من اندېشه گمان ها داشت
از عشق هویدا شد این نکته که هستم من
در دیر نیاز من در کعبه نماز من
زنار به دوشم من تسبيح به دستم من
سرمایه ی درد تو غارت نتوان کرد
اشکی که زدل خیزد در دیده شکستم من
فرزانه به گفتارم دیوانه به کردام
از باده شوق تو هشیارم و مستم من

معاون سر محقق محمد فاضل شریفی

سهم اقبال در تحول شعر فارسی دری

من فدای آنکه خودرا دیده است
عصر حاضر انکوس نجیده است

(اقبال)

در گستره زبان و ادب فارسی دری، علامه اقبال لاهوری، نامی است بلند آوازه و قابل فخر، زیرا او توانست دریکی از بحرانی ترین دوره های ادبی و در عصر و زمانی که شعر دری، سوگندانه یاد و خاطر روزگار اعتلا و رفت خویش را به ماتم نشسته بود، به عنوان سخنور مبتکر و چیره دست، باوارد شدن در قلمرو شعری دری، مکتب جدید را که بر مبنای جهانبینی عالی و فلسفه بدیع خودی، استوار بود. اساس گذاشته (۱) و بازار ادب را رونق دوباره بخشد.

همه آنها بی که از علامه اقبال و بینش معنوی، موازین فکری و باروهای سیاسی او آگاهی دارند، بدون هیچ شبیهه بی به برآزندگی شخصیت و افکار ماندگار و دوران سازاین فرهیخته زمان در تمادی زمانی بی که حیات به سرمی برد، تاکنون که اندیشه های ماندگارش را در اطراف واکناف عالم خریداران بیشماری میباشد، باور تردید ناپذیر خواهد داشت. (۲)

اقبال با قدرت بیان سحرانگیز و خارق العاده و اندیشه های سازنده و روشنگری که داشت، نه تنها بر ضد ابتدال و بی مایه گی در حریم شعر دری به مبارزه پرداخته و قامت بر افراشت؛ بل در سایر عرصه های

علامه اقبال دافغانانو له نظره

حيات اجتماعي نيزيه عنوان يك مصلح آگاه و خبير - ملل شرق به ويژه آن دسته از مسلمانان گيتى را كه به گفته لسان الغيب حافظ: «چون نديدين حقيقت ره افسانه زند» - در خواب غفلت فرورفته «آسمان را دور و زمين را سخت» انگاشته بار جحان دادن نفاق و خود بياني بروفاق و بلند نظری، زميشه رابراي اشغال سر زمين هاي زر خيز و پهناور خويش به وسيله استعمار گران زمان مساعد ساخته بودند به بيداري فراخوانده، پيام به پاخواستن، خود را در يافت وزنه گي را درك كردن سرداد و بدین گونه آرزو، اميد و تلاش رابه آنها گوشزد نمود:

زنده گانی رابقا از مدعاست
 کاراونش را درا از مدعاست
 زنده گی در جستجو پوشیده است
 اصل او در آرزو پوشیده است
 آرزو را در دل خود زنده دار
 تانگردد مشت خاک تو مزار
 آرزو جان جهان رنگ و بوست
 فطرت هرشى امین آرزوست
 از تمنا رقص دل در سينه ها
 سينه ها از تاب او آينه ها
 طاقت پر رواز بخش دخاک را
 خضر باشد موسى ادراك را

علامه اقبال داغانانو له نظره

دل رسوز آرزو گیرد حیات
غیرحق میردچواو گیرد حیات

.....
آرزو هنگام خودی
موج بیتابی زدریای خودی
آرزو صید مقاصد را کمند
دفتر افعال راشیرازه بنند
زندگانی فیض تمنا مرده کرد
شعله رانقصان سوزافسرده کرد...^(۳)

اقبال بابهره گیری از دانش عصر واستعداد ذاتی یی که خداوند (ج) برایش ارزانی داشته بود، درآشفته دورانی که ذکرش رفت، موفق شد تاعنان هدایت کشتی به گل نشسته شعر افسون شده در «خط و خال وزلف یار» را به دست گرفته و بادمیدن روح دوباره به آن، به سوی ساحل رستگاری و نجات رهنمونش شود. به همین سبب است که وی یکسره با شعر در آمیخته و در آن پیچیده است.

در سخن پیچیده ام چون بوی گل در برگ گل
هر که خواهد تاشناسد در سخن بیند مرا
وبنابر همان اشتیاق و عقیده شعر را وسیله یی برتر، برای تراویش
اندیشه هایش قرار داده و به جوهر ذاتی و اصلی شعر دست یافت.^(۴)
اقبال باره یافتن به عمق وضعیت زمان در قلمرو فرهنگی ما
و بادر ک تأثیر عمیق و سازنده ادبیات در بیدار ساختن اذهان عامه بر آن

علامه اقبال داغفانانو له نظره

شد، تا شعرش را به دبستان و آموزشگاهی برای نوسازی اندیشه‌های هم روزگار انش که اکثر آبه چیزی فراتر از لقمه نان نمی‌اندیشیده و به همان باورهای متحجرانه و راکد قرون وسطایی خویش فخر می‌فروختند - مبدل سازد. به همین منظور عزمش را برای نوسازی فکر، اندیشه و حتی قالب شعر دری جزم نمود و توانست اسمش را در صدر شعرا نامور و سحرکار دری زبان آن ایام که در پی تجدید بنا و نوسازی شعر آسیب دیده دری از گزند روزگار کمربسته بودند، قرار دهد.

رجحان و برتری اقبال نسبت به سخنوران دری زبان معاصر که در سرزمینهای ایران، افغانستان و تاجیکستان می‌زیسته و درجهت نوآوری در شکل و محتوای شعر کوشابودند از این جهت بیشتر است که اگر شاعر دری زبان در افغانستان یا ایران و... به چنان اقدامی مبادرت ورزیده و در زمینه تلاش‌هایی نمود - با توجه به اینکه زبان دری، زبان مادری اش بود. مسؤولیت ورسالت داشت تا درجهت بارور ساختن زبان و شعر خود سعی و تلاش نماید. از جانب دیگر او در محیطی پرورش یافته و می‌زیست که شعروادب دری در آنجازاده و پروریده شده و بیش از هزار سال عمر داشت و طبیعی است که شاعر آن سامان با تمام قاعده‌ها و قوانین آن زبان خوگرفته و مأнос شده بود. اما برای فردی مانند اقبال - نوسازی شعر دری و پدید آوردن دگرگونیهایی در آن به این علت که زبان مادری اش، زبانی غیر از دری

علامه اقبال د افغانانو له نظره

بود باید مشکل مینمود و دست نایافتتی - هرچند که زبان و ادب دری در هندوستان نیز ریشه های دیرینه داشته و در مناطق وسیعی از آنکشور به وسیله آن افهام و تفہیم صورت میگرفت. اما با وجود آن نیز زبان طراز اول در آن سرزمین زبان «اردو» بود و اکثریتی از مردم هندوستان به زبان دری تسلط نداشتند و خود اقبال نیز به روانی یی که شعر دری می سرود، به آن فصاحت توانایی صحبت در زبان یاد شده را نداشت.

به استناد سخنان استاد «پرونتا» که در سفر علامه اقبال به افغانستان، از جانب زمامداران وقت به مهمانداری ازوی گماشته شده بود و درگشت و گذارهایی که اقبال در افغانستان داشت همگام با او در سفر یوده است: «اقبال چنانکه به فارسی دری شعر می سرود، روان صحبت کرده نمی توانست.»^(۵) و همچنان بنا به قول علامه محیط «طباطبائی» از شعرای معاصر اقبال در ایران: «زبان فارسی یی که اقبال در سخن خود به کاربرده است از زبان فارسی شعرای نزدیک به زمان او مانند: حالی، غالب، غنی و واقف فصیحت نبود؛ ولی روح تازه یی که او در پیکر سالخورده زبان فارسی دری با قالبهای تازه یی که در سخنوری برای بیان افکار عرفانی و عقاید مذهبی به کار می بست، دمید و آن را با اندیشه های تازه قرن مابه جهانیان معرفی کرد.»^(۶)

علامه اقبال دافغانانو له نظره

از یادآوری نکات فوق برمی آید که باید نوگرایی در شعردری برای اقبال دشوار می آمد و این در حالی است که او نه، به مشکل، بلکه با سهولتی که از استعداد اعجاب انگیز وی حکایت میکند، موفق گردید تا در این زمینه تبارز مثبت نموده و حتی در برخی از موارد گوی سبقت را نسبت به تعدادی از همگنان خویش ربوده و در این راستا، پیشگام و پیش آهنگ شود.

به استناد شواهد و پژوهش‌های صورت گرفته در مورد آغاز روند نوگرایی در شکل و محتوای شعردری در کشورهای ایران و افغانستان برمی آید که نخستین جستارهادرجهت شکستن قالبهای شعری کهن ووارد آوردن تحول در شکل و محتوای شعری دری، در ایران و کشورما، با فاصله‌های زمانی اندک به اوایل سده حاضر برمیگردد. به ویژه در افغانستان از آغاز نشر دوباره «سراج الاخبار» به وسیله دانشمند و متفکر نامور کشور، علامه محمود طرزی از سالهای ۱۹۱۱ و بعدتر از آن با فرازها و نشیبهایی که در زمینه پدید آمد، عده‌یی از سخنوران پیشگام و نوجوی ما، بالاخص محمود طرزی داوی، مستغنى، عبدالرحمان لودین و...^(۷) توانستند در مورد به تجربه‌هایی دست یابند و در طی همین مدت و اندکی پس از آن اشعاری در فورمهای نزدیک به ترجیح بند ترکیب بند، وهم مستزاد در بعضی نشریات کشور و در هیأت تازه به چاپ رسید که از این میان به سروده‌های «مرثیه مینا» و «مکتب»

علامه اقبال دافغانانو له نظره

از علامه طرزی، سروده «شب اندر دامن کوه...» از استاد خلیل الله خلیلی و سروده به «شاعر نو» از رضامایل که سروده که اخیر الذکر در سال ۱۳۲۷ خ. و در مجله هرات به نشر رسید.^(۸) میتوان به عنوان نخستین تلاش‌های در عرصه دگراندیشی در شعر معاصر دری نام گرفت، اما علامه اقبال نیز در طی همین ساله بازبان شیوا تروپیراسته تروقوت بیان بیشتر در زمینه‌های فوق به تجارب ارزشمندی دست یافته بود که حتی تعدادی از سخنوران به اقتضا از او در این زمینه نمونه‌هایی را ارایه نمودند. به عنوان مثال می‌توان از سروده رضامایل تحت عنوان به «شاعر نو» یاد کرد. با خوانش سروده به شاعر نو به طور حتم این باور در ذهن ما قوت می‌گیرد که در سرایش سروده یاد، شده رضامایل از ترکیب بندگونه زیرا قبال که تاریخ سرایش آن قدمت بیشتری نسبت به زمان سرایش «به شاعر نو» می‌باشد تأثیر پذیرفته است.

ترکیب گونه اقبال اینگونه آغاز می‌شود:

از من ای باد صباگوی به دانای فرنگ
عقل تابال گشوده سنت گرفتارتراست
برق را این به جگرمی زند آن رام کند
عشق از عقل فسون پیشه جگردار تراست
چشم جزر نگ گل ولله نبیند ورنه
آنچه در پرده رنگ است پدیدار تراست

علامه اقبال دافغانانو له نظره

عجب آن نیست که اعجاز مسیحاداری
 عجب اینست که بیمارت و بیمار تراست
 دانش اندوخته یی دل زکف انداخته یی
 آه زان نقد گران مایه که در باخته یی
 حکمت و فلسفه کاریست که پایانش نیست
 سیلی عشق و محبت به دستانش نیست
 بیشتر راه دل مردم بیدار زند
 فتنه یی نیست که در چشم سخنداش نیست
 دل زنار خنگ او به تپیدن نرسد
 لذتی در خلش غمزه پنهانش نیست
 دشت و کس ارنور دید و غزالی نگرفت
 طوف گلشن زد و یک گل به گریانش نیست
 چاره این است که از عشق گشادی طلبیم
 پیش او سجده گذاریم و مرادی طلبیم (۹)
 و محمد رضامایل نیز سروده به «شاعرنو» را اینگونه ردیف می

بنده:

زمن به شاعر صرقمریگو به ادب
 که شعر خوب نه آنست کوشر زانیست
 به خون دل سخن خویش آب ورنگ بده
 اگر زدل نخورد آب شعرگیرانیست
 مضرعی از قط ره خونی بساز
 بیتک از ساز قانونی بساز

علامه اقبال دافغانانو له نظره

زروی قافیه بگذر اسیر لفظ می‌لاش
تلash معنی باریک جاودانی کن
به خاکیان توپیامی زقدسیان آور
جهان توپراز نواههای آسمانی کن
نمـه راطور دیگر جـولان بـده
درتن الفاظ شـیوا جـان بـده... (۱۰)

نوآوری وابتكار اقبال در شکل و محتوای شعر دری، فقط منحصر به
قالب یاد شده نمی باشد. او در قالب‌های دیگر شعرستی نیز دست به
نوآوری‌هایی زده است. به نمونه یی از مثمن گونه‌های وی توجه
می‌کنیم:

عقل توحاصـل حـیات عـشق تو سـرکـائنـات
پـیـکـرـخـاـکـ خـوـشـ بـیـاـ اـیـنـ سـوـیـ عـالـمـ جـهـاتـ
زـهـرـهـ وـمـاهـ وـمـشـتـرـیـ اـرـتـورـقـیـبـ یـکـدـیـگـرـ
ازـپـیـ یـکـ نـگـاهـ تو کـشـ مـکـشـ تـجـلـیـاتـ
درـرـهـ دـوـسـتـ جـلوـهـ هـاـسـتـ تـازـهـ بـهـ تـازـهـ نـوـبـهـ نـوـ
صـاحـبـ شـوـقـ وـآـرـزوـ دـلـ نـدـهـ دـبـهـ کـلـیـاتـ

صدق و صفات زنده گی نشو و نماست زنده گی
تابد از ازل بتاز ملک خداست زنده گی... (۱۱)
واین هم نمونه‌هایی از نوگرایی‌های اقبال در قالب ترجیح بند:
خیزکه درکوه و دشت خیمه زدابرهار
مست ترنم هزار، طوطی و دراج و سار، بر طرف

علامه اقبال دافغانانو له نظره

جوبيار، گشت گل ولله زار، چشم تماشابيار
خيزکه درکوه ودشت خيمه زد ابربهار

.....

خيزکه درباغ وراغ قافله گل رسيد
بادبهاران وزيد، مرغ نوا آفريد، لاله گرييان دريد،
حسن گل تازه چيد، عشق غم نوخريد
خيزکه درباغ وراغ قافله گل رسيد

.....

بلکان درص فير، صلصل لكان درخروش
خون چمن گرم جوش، اى که نشيني خموش،
درشكن آيین هوش، باده معنی بنوش،
نغمه سراگل بپوش

بلکان درص فير، صلصل لكان درخروش....(۱۲)
نمونه يى دىگر در شباهت به قالبهای جدید:

گفت د فرود آى زاوج مه وپرويز
برخ ود زن وباحر پرآش وب بیامیز

باموج درآميزي نقش دگرانگيز تابنده گهرخيز
من ڪيش هم آغوش ز دريان خريدم
آن باده که از خ ويش ربيا نچشيدم
از خود نرميدم زافق بريدم بر لاله چكيدم

علامه اقبال داغانانو له نظره

گل گفت که هنگامه مرغان سحر چیست؟
این انجمن آراسته بالای شجر چیست؟
این زیر وزبر چیست؟
پایان نظر چیست؟ خارگل تر چیست؟... (۱۳)

هر چند بیشترینه قالبهای شعری یی را که اقبال به منظور در آغوش داشتن و پروردن افکار و باور داشت های خود به کار گرفت، شامل قصیده، قطعه، رباعی، مشنوی و غزل میگردد؛ اما به گونه یی که در نمونه های بالادیدیم او نه تنها در استفاده از قالبهای سنتی شعر دری سرآمد روزگار بود. بلکه بانی روی خلاق و جولانگر خامه ستبرش، توانایی و استعداد آنرا نیز داشت که گاهی با فرو ریختن قالبهای کلاسیک شعر دری و کوتاه و بلند ساختن مصraع ها، به هم عصران خویش ثابت سازد که تبحر و دانش او در زبان و ادب دری کمتر از سایر سخنوران موفق و ماندگار نوجوی زمان نیست. (۱۴) واژه مین جاست که ملک الشعرا بهار، از شعرای توانمند وزبردست دری، در روزگار اقبال ویراچنین به توصیف نشسته است:

قرن حاضر خاصة اقبال گشت
واحدی کز صد هزاران برگذشت
هیکلی گشت از سخن گوین به پا
گفت «کل الصید فی جوف الغراء»

علامه اقبال د افغانانو له نظره

شاعران گشتند جیش تارومار

وین مبارز کرد کار صد سوار... (۱۵)

وهم مولانا خال محمد خسته از شعرای پرتوان کشور که با علامه اقبال و آثارش محشور بود (۱۶) وی را چنین ستایش نموده است:

قبول خالق و مخلوق حضرت اقبال

که درفت و اوفتن ه زینه سار آورد

خوشابه طالع وبخت رسای مادر دهر

پس از قرون، چو فرزند کامگار آورد

الا به خطه غرب از پیام تومش رق

دیار خاوریان آب و اعتبار آورد

جهان زبانگ و ناله زیور عجم

به شوق وجذبه کهن تازه گیرو دار آورد

چه سوز بود خدایابه ساز این هنر

به رقص کابل وایران وهم تمار آورد

به آن صفات که اقبال مسلم است موصوف

به عمره انتوانیم در شمار آورد... (۱۷)

قابل یاد کرد است که مولانا خسته بادریافت درایت و توانمندی

اقبال و خدمت بزرگی که او با سرایش کلیات شعردری اش، به زبان

و ادب دری نموده است. سروده های دیگری نیز در مدح اقبال دارد که

در همه آنها افکار نوین و سازنده او به ستایش گرفته شده اند (۱۸)

اقبال خودش نیز بایان اینکه:

علامه اقبال داغانانو له نظره

من فدای آنکه خود را دیده است
عصر حاضر را نکو سنجیده است... (۱۹)

به شرح این مهم پرداخته که وی همانسانی که «رموز بی خودی» را به پرده گفته اسرار خودی را فاش ساخت مغز قرآن را برداشت و زبور عجمش نامیده با «بانگ درا» «پیام مشرق» را بازگفت... (۲۰) و با پژوهش و وقوف یافتن از فلسفه غرب و عرفان شرق (۲۱) برای انسان روزگارش پیام نوی از زیستن داد، قادر است تادر ادب عصرش نیز روحی تازه دمیده و «طرحی نویرانگیزد»

در فرجام سخن به این نتیجه دست می یابیم که اقبال در کنار تفکر جدیدی که در عرصه های سیاسی، فلسفی و... داشت در زمینه شعردری نیز صاحب تفکر و طرز کار جدیدی بود. اگرینا باشد در رابطه به ابعاد وسیع ابداع ابتکار و نوآوری های لطف آمیز این فرهیخته دوران در رابطه به شعردری، اوراق زرین کلیات ماندگار شعرش را مرور نماییم، بی گمان میتوانیم به این حقیقت روشن و آشکار دست یابیم که هر برگی از صفحات رنگین سروده های موصوف مشحون از نوجویی و نوگرایی میباشد. نوگرایی او گاه در مفهوم است و زمانی نیز در شکل و محتوای شعردری و حقا که «عمق اندیشه ها و قدرتش برای بیان افکار عمیق سزاوار تحسین است.» (۲۲) از همین سبب بایسته دیده میشود تادر رابطه به ابعاد مختلف نوآوری های وی در شعردری پژوهش‌های گسترده تر و دامنه دار تری به عمل آمده و بدین وسیله شمه یی از دین و حق بزرگی

علامه اقبال د افغانانو له نظره

که علامه اقبال لاهوری نسبت به زبان و ادب این سامان دارد، اداشده بتواند.

پی نوشتها :

- ۱- غلام یحیی فرهنگ، اقبال شاعر و متفکر ماندگار، مجله اورنگ هفتم، ش ۳۹ انجمن ادبی هرات، خزان ۱۳۸۳، ص ۲۱.
- ۲- نیلاب رحیمی، اقبال از نظر دانشمندان، مجله خراسان، ش ۵۴، حمل ثور ۱۳۸۳، ص ۵۶.
- ۳- کلیات اقبال لاهوری، به اهتمام پروین قائمی، انتشارات پیمان، تهران: ۱۳۸۲، ص ص ۱۸-۱۹.
- ۴- غلام یحیی فرهنگ، همان اثر، ص ۲۲.
- ۵- نیلاب رحیمی، همان اثر، ص ۵۹.
- ۶- همانجا، ص ۶۱.
- ۷- سید علیشاه روستایار، مراحل تحول شعر دری، مجله خراسان، ش ۵۶، اسد سنبله ۱۳۸۳، ص ۵۸.
- ۸- محمد فاضل شریفی، روند شعر نو در افغانستان، جهت ترفیع معاون محقق، اکادمی علوم افغانستان، کابل: ۱۳۸۴، ص ۵۵.
- ۹- کلیات اقبال، ص ۲۳۱.
- ۱۰- اسدالله حبیب ادبیات دری در نیمة نخستین سده بیستم، نشرات ملتھب، پشاور: ۱۳۸۱، ص ۱۳۵.
- ۱۱- کلیات اقبال، ص ۲۵۵.
- ۱۲- همان اثر، ص ۱۹۵.
- ۱۳- همانجا، ص ۲۰۶.

علامه اقبال د افغانانو له نظره

- ۱۴- محمدآصف گلزار، کاوش گونه یی در شعر اقبال، مجله خراسان، ش ۶۰، حمل ثور ۱۳۸۴، ص ۳۴.
- ۱۵- غضنفر علی اف. سخنی چند درباره... مجله سخن، دوره هفدهم، ش ۱۰، تهران: ۱۳۴۶، ص ۹۶۴.
- ۱۶- محمدآصف گلزار، مولانا خال محمد خسته و آثار او مجله خراسان، ش ۴۹، جدی حوت ۱۳۸۱، ص ۸۴.
- ۱۷- خال محمد خسته، رمزحیات، به اهتمام مولوی عبدالروف دهلي: ۱۳۵۵ق، ص ص ۱۰۸۱۰۷.
- ۱۸- محمدسرور پاکفر. مولانا خال محمد خسته در هند، مجله خراسان، ش ۵۵، جوز اسرطان ۱۳۸۳، ص ۹۰.
- ۱۹- کلیات اقبال، به کوشش احمد سروش، انتشارات سنایی، تهران: ۱۳۸۱ ص ۳۷۰.
- ۲۰- عبدالله بختانی خدمتگار، شرق آسیا... مجله خراسان، ش ۵۸، قوس جدی ۱۳۸۳، ص ۱۲۲.
- ۲۱- اسدآسمایی، خودی نزد هیگل، نیچه واقبال، مجله ژوندون، ش اول و دوم، حمل سنبله ۱۳۷۴، ص ۲۹.
- ۲۲- جلیل صابری هروی، شعرای عصر حاضر افغانستان، جلد اول، انتشارات نوند، مشهد: ۱۳۸۱، ص ۱۶۸.

علامه اقبال د افغانانو له نظره

پوهندوی عادله انوری

عضو دیپارتمنت دری پوهنتون تعلیم و تربیه

نگاهی به اقبال شاعر مرز شکن پارسی گوی

محمد اقبال فرزند شیخ نور محمد لاهوری از شاعران واز نوابع شرق در (۱۲۵۶) خورشیدی در سیالکوت لاهور با جهانیان پیوست و در (۱۳۱۷) خورشیدی با دار فانی پدرود گفت. شاعر آزاد منش لاهوری نه تنها به لاهور که به مردمان هر گوشه بی این کره خاکی که با شعرش آشناست و کلامش را دوست میدارد پیوند دارد به خصوص جغرافیای پارسی گویان که اقبال را ساخت به خود گرویده بود و این زبان را گرامی میداشت و به این زبان شعر میسرود. امروز در افغانستان به خصوص در پوهنتون ها از دیوان اقبال به منظور تحقیقات علمی استفاده به عمل می آید و زیب هر کتابخانه دری زبان از است. در اشعارش ارادت و احساس نیکی نسبت به ملت افغانستان نهفته است؛ مثال:

سرزمینی کبک او شاهین مزاج
آهوی او گیرد از شیران خراج

اقبال در بیشتر اشعارش درس تربیت میدهد، تربیت از نظر وی سه مرحله دارد، مرحله اول) اطاعت:

در اطاعت کوش ای غفلت شعار
میشود از جبر پیدا اختیار

علامه اقبال داغان آنوله نظره

نا کس از فرمان پذیری کس شود
آتش ار باشد زطغیان خس شود

مرحله دوم) ضبط نفس :

نفس تو مثل شتر خود پرور است
خود پرست خود سوار خود سر است
مرد شو آور زمام او به کف
تاشوی گوهر اگر باشی خرف

مرحله سوم) نیابت الهی :

تا جهان باشد جهان آرا شوی
تاجدار ملک لا بیلی شوی
نایب حق همچو جان عالم است
هستی او ظل اسم اعظم است

تصوف و عرفان مكتب بزرگ اندیشه و عمل است . اقبال در دامان
این مكتب چنگ زدویه کلامش رنگینی داد ، این مكتب را از تاثیر
پذیری مولانا واردش به این شاعر بزرگ به دست آورد :

رومی از احوال جان من خبیر
گفت میخواهی دگر عالم بگیر

گفته میتوانیم که افکار علمه اقبال به نحوی در گرو اندیشه
مولاناست تا جایی که بیت هایی از مولانا را تضمین کرده است ؟

مثالا :

علامه اقبال داغان آنوله نظره

ای که باشی در پی کسب علوم
باتو میگوییم پیام پیر روم
علم را بر تن زنی ماری بود
علم را بر دل زنی یاری بود

وی با مردم و سرزمین افغانستان پیوند عجیبی داشت؛ شعری که از او تا امروز ورزبان ماست، هر لحظه این پیوند را مستحکمتر میکند:

آسیا یک پیکر آب و گل است
ملت افغان در آن پیکر دل است

علامه اقبال قبل از این که به افغانستان مسافرت نماید از آن دیشهای بزرگانی دری زبان؛ چون: مولانا، علی هجویری، سنایی غزنوی، مولانا نوال الدین عبدالرحمن جامی و سید جمال الدین الهام پذیر بود و کسانی؛ چون: محمود غزنوی، احمد شاه باباو شاه امان الله را وصف نموده بود. وی به دعوت نادر شاه در (۱۹۳۳م.) به افغانستان مسافرت کرد.

اقبال، با خاطرات کابل شعرش را رنگ و بو میدهد و بوی خوش و عطر عنبر سای آن را بابا تمام وجود احساس کرده است، وی کابل را خطه جنت نظیر یافت؛ شعار ذیل مطداق این ادعاست:

شهر کابل خطه جنت نظیر
آب حیوان از رگ تاکش بکیر

چشم صایب از سوادش سرممه چین
روشن و پاینده باد آن سرزمین

علامه اقبال داغانانو له نظره

وقتی به مزار ظهیر الدین بابر شاه رفت چنین سرود:

خوشان نصیب که خاک تو آرمید اینجا
که این زمین زطلسم فرنگ آزاد است
زمانی که به شهر غزنی رفته و درودیوار از هم گسیخته آنجارا دید
در حسرتش چنین گفت:

خیزد از دل ناله هابن اختیار
آه زان شهری که اینجا بود پار
آن دیار وکاخ وکو ویرانه یی است
آن شکوه فال و فر افسانه یی است
در مورد قندھار میگوید:

قندھار آن کشور مین و سواد
اهل دل را خاک او خاک مراد
رنگ ها، بو ها، هواها، آب ها
آب ها تابنده چون سیما ها
چنانکه او به زبان وکشور ما ارادت داشت، بزرگ مردان ادب
پرور مانیز حس متقابل را داشتند؛ مثلاً قاری عبدالله از شاعران
چیره دست در مرگ علامه اقبال احساسش را چنین ابراز کرد:
باید به نارسایی بخت دزم، گریست
کاقبال را گذاشت که زود از جهان برفت
افتاد گوهری زکف دهر روی خاک
بیچاره دهر بین که براو این زیان برفت

علماء اقیال دا فغانانو له نظره

مایل هروی نیز علامه اقبال لاہوری را شاعر شوریده، خود آگاه و آسمان فضل و دانش دانسته وی رامجستاد:

شاعر شوریده خود آگهی
آسمان فضل و دانش را مهی
در نیستان دلش سوز نفیر
گرم ره، گرم تپش، صاحب ضمیر

اقبال لاهوری در نهضت بیداری شرق سهم بزرگی داشت و به پاس خدمات بزرگ وارداتش به زبان و ادب دری مورد تمجید شاعران و نویسنده گان افغان قرار گرفته است؛ چنان که وقتی استاد خلیل الله خلیلی به آرامگاهش در لاهور رفت؛ احساس خود را چنین بیان نمود:

تریت اقبال را کردم طوفان
دولتی دیدم در آنجا بسی خلاف
مشت خاکش برده برگردان سبق
تابد از هر ذره اش اندوار حق
میر بهادر و اصفی شاعر فی البدیله گوی زبان دری اقبال را در پارچه
شعری عروج ناز اقبال سخن و عارف آزاده گوهر نهاد گفته است:

ای عروج ناز اقبال سخن
غرق نور از تو پر بیال سخن
ت وای ای علامه لاهه ور زاد
ک ارف آزاده گ وهر نهاد

علامه اقبال دافغانانو له نظره

درنتیجه میتوان اقبال را شاعر آزاده واقبال سخن شمرد و ارادتش به ملت افغان در حدی بود که شعرش آیینه دارایین ادعاست وندای احساس متقابل را نیز دریافت. اقبال شاعر فرداست بدین معنا که با هنجار شکنی در قالب های کلاسیک مالک ابتکار و نوآوری شد در نهایت میتوان این اذهان کرد که اقبال شاعر مرز شکن است و مرز نمیشناسد او به همه جغرافیای شعر و ادب پیوند تنگاتنگ دارد و در فرش اقبال شعرش در همه جا در اهتزاز است شعراً این شاعر چند بعدی است پیشنهاد من به فرهنگیان و ادب دوستان این است تا با این نوشته ها و بزرگ داشتها از مقام ادبی و علمی این نابغه شرق اکتفا نکرده با برنامه های وسیع تر به کاوش بوی اندیشه های گرانبار این ابر مرد ادبیات پرداخته و زوایایی پنهان کلامش را با تحقیقات پر بار به جامعه امروزی به معرفی بگیرند تا باشد حق این شاعر را به نحوی از انحصار ادا کرده باشیم.

علامه اقبال د افغانانو له نظره

څېرندوی رفیع الله نیازی

د سیمه ییزو مطالعاتو د مرکز ریس دوینامتن :

له افغانستان او افغانو سره د اقبال د میني لاملونه

د غونډي درنو ګډونوالو خويندو او ورونو!

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته!

له اقبال پوهنې او اقبال سره زما د معرفت لړی د هجرت له مهاله پیل شوي ده. موږ د پښتونخوا د چار سدي ولسوالۍ شبقدر چېږي سیمې ته نږدي د مهاجرينو په یوه کمپ کې ژوند کاوه. زه په افغان کمشنري بسوونځي کې زده کوونکي وم. د دغه بسوونځي په درسي نصاب کې د نورومضامينو ترڅنګ یو مضمون داردوژبي وه او داردوژبي دا مضمون له لوړي ټولکي خخه تر دوسم ټولکې پوري د نصاب برخه و. په دغه مضمون کې به هر کال پلا پیل درسي عنوانو نه وو، سم راته نه دي په ياد، خو غالباً د دويم ټولکي داردوژبي مضمون په کتاب کې یو لوست د (علامه اقبال لاہوري) په نامه او تر دغه سرليک لاندې د اقبال داردوژبي د شعر د بیت هم لیکل شوی و، چې :

لب پے اتی هے دعا بن کی تمنا میری
زندگی شمع کی صورت هو خدايا میری

دا بیت مې له هماغه مهاله تراوشه پوري په ذهن کې پاتې دی،
خو په دو مره تو پیر چې هغه مهال زه د اقبال د دې بیت په ژوره معناه
پوهېدم او بیاد وخت په تېرې دو چې خومره زما زده کړې ډېرې دې او

علامه اقبال د افغانانو له نظره

له ادب سره زما لپوالتیا ډپر پدہ، نو د اقبال ژوند، شاعری، فکر، افغانستان ته راتگ، له افغانانو سره مینه او نوری برخی هم زمادازادې مطالعې برخی و ګرځیدې او په اړه یې زماد معلوماتو پانګه غښتلي شوه او چې کله هم په افغانستان، پښتونخوا او یا پاکستان کې د اقبال په اړه کوم نوی اثر چاپ شوی او نوی معلومات مخې ته راغلې هغه مو لوستي او دا لږی به همداسې روانه وي. اقبال افغانستان ته راغلې، امان الله خان ته یې شعرويلی، سلطان محمود غزنوی ته یې شعرونه ويلى، د احمدشاه بابا پر مزار یې قصیده ويلى، کابل یې په خپله شاعری کې ستایلې، خوشحال خان خټک یې یاد کړی، په خپلې شاعری کې یې پښتنه خطاب کړی او په ټوله کې یې د سیمې په کچه د افغانستان موقعیت داسې مهم ارزولي، چې ابادي او سوکالې یې د ټولې سیمې ابادي او سوکالې ګنلې او بریادي یې هم ورته د ټولې سیمې بریادي ګنلې ده. دلته ډپرو نورو مشرانو او پوهانو نبردي هغه ټول شعرونه تاسو ته وویل، چې اقبال په ټوله کې د افغانستان په اړه ويلى، زه غواړم پر دې وغږېرم، چې اقبال ولې دې سیمې او ددې سیمې او سپدونکو او ددې سیمې مشاهيرو ته په خپله شاعری کې دومره درناوی کړی او ډپر یې په عزت او عظمت یاد کړي دي، دا خود لایل او خو برخې لري، چې دلته ورته اشاره کوو.

علامه اقبال د افغانانو له نظره

۱ - د اقبال د اسلامي فکر سرچينه : نړدي هغو ټولو څېرونکو چې د اقبال په اړه یې څېرنې کړي ، په خپلو څېرنو کې یې دې ته اشارې کړي، چې ګويا د اقبال ټوله شاعري د اسلامي فکر زپړنده ده او اکثر مسایل یې د اسلامي فلسفې په ادانه کې بیان کړي دی . په افغانستان او سیمه کې د هڅاند، محرك او په نوي انداز کې د اسلامي فکر او اسلامي فلسفې بنستهګر اروابناد سید جمال الدین افغان و . د سید د فکر پلوشې په افغانستان، پخوانۍ هندوستان، ایران، ترکیې ، مصر، عراق او اروپا کې په خورا ځیرکانه ډول څېرې شوی او ډېر خلک ترې اغېزمن شوی دی . ډېر څېرونکي په دې اند دي، چې اقبال ھم د سید جمال الدین افغان له اسلامي فلسفې فکره اغېزمن شوی او په پخپلو اثارو کې یې ورته انعکاس ورکړي دي، نوله دې سیمې او د دې سیمې له خلکو سره د اقبال د مینې په خورا ډېرولاملونو کې یو لامل د سید جمال الدین افغان له فکره د اقبال اغېزمنتیا په ګوته کوي.

۲ - په بر صغیر کې د اسلام په خپرېدو کې د افغانانو ونډه : اقبال چې له اره کشمیری دی او نیکونه یې د کشمیر له برهمنانو څخه وو، کله چې د دوی کورنۍ د اسلام په دین مشرف شوې وه، نو د دې سیمې د تاریخ او په ځانګړي ډول په بر صغیر کې د اسلام د تاریخ له مطالعې پردي پوهېدلې و، چې په دې سیمې کې د دې مبارک الهې دین په خپرېدو کې د افغان مشرانو رول خورا استرا او درناوی وړ دي.

علامه اقبال د افغانانو له نظره

اقبال ته دا خرگنده وه، چې سوری، غوری، غزنوي، لودي او ابدالي افغاني کورنيو او په دغو کورنيو پوري اړوندو افغاني مشرانو په پخوانۍ هند کې د اسلام په خپرپدو کې خومره ستر رول لوپولی دی. دا هم ورته خرگنده وه، چې کله هم په بر صغیر کې پر مسلمانانو باندې کومه سخته راغلې، د نورو سيمه ييزو اديانو د پيروانو له لوري له کوم ګواښ او خطر سره مخامنځ شوي، نو افغاني مسلمانو مشرانو د سيمې د مسلمانانو د نجات او مرستې لپاره نه یوازې دا چې مرسته کړې او هغوي یې له ستونزو خلاص کړي، بلکې عملا یې د مسلمانانو د نجات لپاره قرياني ورکړي دي. په دې اړه پر تاریخي اسناد شته زه نه غواړم د هريوه یادونه و کرم، خود پلکې په ډول به د هندوستان د مشهور ديني عالم او د قران کريم د مفسر شاه ولی الله دهلوی د هغه ليک یادونه و کرم، چې د معاصر افغانستان بنسټر احمدشاه ابدالي رحمة الله عليه ته یې راستولي و او ليکلي یې وو، چې د هند مسلمانان په خورا سخت حالت کې دي او د نورو سيمه ييزو اديانو له ظلم سره مخامنځ دي او تاسو زموږ مرسته و کړئ، چې بیا احمدشاه بابا د هغوي د مرستې لپاره هند ته ولاړ. اقبال له بخارا خخه تر کلکتې پوري سيمه کې د افغانانو په واکمنۍ، د دوی له مدنیت، واک او ټواک خخه هم خبر و او په معاصره دوره کې له انګرېزانو سره د افغانانو د مېړانو ځینې برخې خويې ان له نېړدې هم څارلې وي، نو د یوه مسلمان په توګه اقبال په سيمه کې د اسلام د

علامه اقبال د افغانانو له نظره

خپرولو په برخه کې د افغانانو د هلو چلوا او هڅونه یوازې دا چې
منندوى دی. بلکې د خپل چان په ګډون ددي سیمې نېږدې ټول
مسلمانان د افغانانو د احسان پورورې ګنې او د غه ټولې خبرې د اقبال
په اثارو کې له ورایه خرگندېږي، نو له افغانانو او له افغانستان سره د
اقبال د مینې دویم ستر لامل پوهانو او خپرونوکي په سیمه کې د
اسلام د مبارک دین په خپرېدو کې د افغانانو رول ګنې.

۳ - فرهنگي او کولتوري اغېز : که شه هره ټولنه او انساني
طبيعت د خپلې ټولني د جورښت، تاریخ، دین، عقایدو، دودونو،
جغرافيې او چاپيریال له هر چوں پېښو اغېزمن وي او ځینې کړنې،
دودونه او رواجونه تر ډېره وخته ان که دین او عقیده یې هم پله شوي
ورسره پاتې وي، لکه د پخوانې هند په مسلمانانو کې هم د خپلوا
پخوانیو نیکونو او اديانو ځینې کولتوري او فرهنگي دودونه او کړه
وره پاتې دي، خود اسلام د مین دین له خپرېدو سره د سیمې په
فرهنگي او کولتوري جورښت کې خورا بدلون هم راغې. پر
هندوستان د افغانانو د خو پېړيو واکمنیو د سیمې د مسلمانانو پر
کولتور او فرهنگ هم ډېر اغېز وکړ او که داسې ووایو، چې په
برصغير کې د اسلامي فرهنگ او کولتور په دودولو او خپرولو کې د
افغاني واکمنانو رول خورا خرگنددي. پوهان او خپرونوکي د اقبال په
فکر او اثارو کې د اسلامي فرهنگ د ارزښتونو شتون هم له افغانې

علامه اقبال د افغانانو له نظره

اسلامي فرهنگ شخه اغېزمن ګنۍ او دا چې د افغانی فرهنگ ځینې
برخې د اقبال په شاعری کې خر ګندېږي، لامليې هم همدغه دی.

۴- د افغانستان ستړاتېژیک موقعیت :

نه یوازې افغانستان بلکې د پښتونخوا سیمې د اقلیم د بدلون او
اب هواله مخې په جغرافیوی لحاظ د مرکزي اسیا برخه ده، ورسه
افغانستان د ټولې اسیازره هم یادشوی او د سوپلې اسیا، مرکزي اسیا
او منځني ختیع تر منع د نېټلوونکي هپواد په توګه هم یادېږي، خو
علامه اقبال افغانستان د اسیادزره په توګه یاد کړي دی. اقبال وايې
که د اسیا دا زړه ارام و، ټوله اسیا به ورسه ارامه وي، خو که دا زړه
نارامه و، نو ټوله اسیا به ورسه نارامه وي، نو د اقبال دا وینا او
وراندوينه نن سباسل په سلو کې رښتیا ده. پخوا د سیمې ځینو
وګرو دا فکر کاوه، چې د افغانستان جګړه د افغانستان خپله کورنۍ
مسئله ده او په دوی پوري اړه لري، خود وخت په تېرپلدو داروښانه شوه،
چې ددې جګړې داور لمې د سیمې نورو هپوادونو ته هم ورسپدې او
او س او س خودا جګړه بېخې د منځني اسیا او سوپلې اسیا ډېرې برخې
نه یوازې دا چې ګواښې، بلکې وخت ناوخت په کې د جګرو او بریدونو
پېښې کېږي.

نو درنو ګلپونو والو او پوهانو د سیمې ستونزو ته په کتو یوازې دامهمه ده
، چې د اقبال دور حې د نمانه حلسو سره سره دې د اقبال مينه وال باید د اقبال د
افکارو د خپرپلدو او عملی کې دولپاره کاروکړي، هغه سیمه او خلک چې

علامه اقبال د افغانانو له نظره

اقبال په خپلو اثارو کې ورته په ډېر درنښت قایل شوی او د دې درنښت
دلاييل هم مخکې ذكر شول، نن سباليه سختو ستونزو سره لاس او ګرپوان
ده او ستونزې د هري ورځې په تېرېلو لاپسي ډېرېږي. که نن د سيمې
هپوادونو او په ځانګړي ډول د اقبال لارويانو د سيمې د دغه روان ناورين په
برخه کې غفلت وکړ او بېغوري يې وکړه، نو د هغې ورځې انتظار دې
کوي، چې ددي اور لمبې د دوى د کاله ترنغرۍ ورسېږي او هغه وخت به
بياډېر ناوخته وي.

محقق برهان الدین نظامی

شقایقی از گلستان زنده گی و طرز بینش علامه اقبال لاهوری

نعره زد عشق که خونین جگری پیدا شد
حسن لرزید که صاحب نظری پیدا شد
فطرت آشافت که از خاک جهان مجبور
خودگری، خود شکنی خودنگری پیدا شد

(پیام مشرق: ۲۳۶)

محمد اقبال، فرزند شیخ نور محمد و امام بی بی (پیشگامان عرفان و تصوف اسلامی)، در ۱۸ حمل ۱۲۵۹ ه ش مطابق ۹ نوامبر ۱۸۷۷ میلادی در شهر سیالکوت پنجاب دیده به جهان گشود. نیاکان وی از برهمنان عالی رتبه کشمیر بودند؛ در زمان سلطنت شاه زین العابدین (۸۷۲ - ۸۷۷) به دین مقدس اسلام مشرف گردیدند. اقبال به این انتساب چنین تصریح میدارد. (۲)

تنم گلی ز خیابان جنت کشمیر
دل از حریم حجازو نواز شیراز است
(من باقی: ۷۷۷)

علامه اقبال دافغانانو له نظره

مرابنگره در هندوستان دیگر نمی بینی
بر همن زاده رمز آشنايی روم و تبریز است
(زبور عجم: ۱۳۰)

نخستین آثار بوج در اقبال : به محض اينکه اقبال هنوز درس ن
چهار سالگی نه رسیده بود، که گوشش به مفاهيم ومطالب،
فصوص الحكم وفتوات مكى محى الدين ابن عربي اندلسى انس
گرفته بود. در مدت کم جلب توجه استاد ودost پدرش شمس
العلماء سيد مير حسن قرار گرفت ، واورا مجدوب خويش ساخت.
همچنان در بين همصنفيان خويش سرآمد شاگردان گردید، در دوره
دبستان چند روز بنا به دلائل نتوانست به درسها يش حاضر گردد.
هنگام ورودش به صنف استاد پرسيد «اقبال! چرا اين قدر به دبستان
ديرمى آيى؟ او بالبخند کودکانه و چهره اي متفسرانه، استاد را چنین
پاسخ داد «اقبال هميشه ديرمى آيد.» آموزگار به اين جواب کنایه
آميمازو لبخندی زد و آفرين گفت؛ زير اقبال درين جواب ازنام خود به
عنوان کنایه از بخت و شانس آدمها استفاده نمود. (۳)

مطلوب دیگری از استعداد بلند اقبال : سید میر حسن استاد وی،
کودکی از عزیزانش را در کنار خود گرفته بود، واخانه بیرون رفت
و اقبال هم را يش بود؛ بعد از مدت کوتاه استاد خسته شدو گفت:
«اقبال! کمی اين احسان را بردار؟» تا اينکه اقبال خسته شد و آن
طفل را جلو مغازه گذاشت تا قادری خستگی وی مرفوع گردد.
سید میر حسن متوجه شد و گفت: «بغل کردن اين بچه برای تو هم

علامه اقبال د افغانستانو له نظره

دشوار است؟» اقبال با واژه ها بازی کرد و گفت: «خیر استاد! احسان شما بسی گران است.» (۴) در این جانیزیاذ کر نام احسان مهربانیهای استاد را بیاد آورد که ارزش گران از این زحمت را دارد.

به محض اینکه شهرت و آوازه اقبال در شبے قاره هند در گوشهاطنین انداز گردید، آنهم در زمان متعلمی. هنگامیکه اقبال از (اسکاچ میشن کالیج) به خانه آمد، پدرش از استادان وازو ضعیت درسی اش پرسید. وی توضیحات کامل پیرامون وضعیت درسی و جایگاهش در بین اقرانش را به پدرش ارائه نمود. سپس نور محمد دست بر شانه اش گذاشت و به چشم های درخشانش خیره شد آنگاه گفت: «دلم میخواهد در برابر زحمت های که برای تحصیل تومیکشم، برایم پاداشی بدھی؟» اقبال پرسید: «چه پاداشی؟ من کوچیزی ندارم» نور محمد گفت «خدمت به اسلام همین!» تاینکه مرا حل آزمون ازمکتب تداوم درس را به دانشگاه لاهور کشانید و اقبال به شهرت خود همه روزه می افزود. تاینکه خبرآمد پدرش در بستربیماری است. وی غرض عیادت پدرش به سیالکوت رفت وازوی پرسید: «آن عهدی را که من برای خدم به اسلام باشم استم ایفا کردم یا خیر؟» پدرش در بستر مرگ گواهی داد: «تو پاداشی مرا پرداخته ای» (۵)

با اینکه اقبال با سرایش اشعار سورانگیزش شهرت خویش را در حلقات ادبی گستردۀ شداده بود، اما قرأت دو منظومه خویش ذیل

علامه اقبال دافغانانوله نظره

عنوان «ناله ای یتیم» در سال ۱۸۹۹ م در انجمان حمایت اسلام در لاہور و دیگری نیز در انجمان حمایت اسلام در لاہور ذیل عنوان «خطاب یتیم به هلال شب عید فطر» در سال ۱۹۰۲ م جایگاهش را در مقام نخست شخصیت‌های ادبی شبه قاره هند قرارداد.

اما آنچه بیشتر در زنده گی اقبال تأثیر انداخت همان معرفت وی با استاد (سر توماس آرنولد) دانشمندانگلیسی بود، که مدت چندین سال در دانشگاه‌های مختلف هند تدریس نمود. تحول بزرگی در آن دیشه اقبال چون شمس برمولانا، گذاشت. وی تاحدی به آن استاد خود تمایل داشت که هنگام عزیمت آرنولد به لندن ابیات زیبایی که در آن احساس قلبی وی نسبت به استادش ملموس است. می‌توان سراغ نمود.

تاز آغوش و داعش داغ حسرت چیده است
همچو شمع کشته در جسم نگه خوابیده است
ابر رحمت دامن از گلزار من بر چید و رفت
اندکی بر غنچه های آرزو بارید و رفت

وبعدهم حسب درخواست آرنولد غرض تحصیلات مقطع دکتورا به اروپا سفر نمود، در آنجا با مشاهده جو عمیق از فاشیزم و ملیت پرستی که سرزمین اروپا را دچار انحطاط و سردرگمی قرار داده بود. تغییر در آن دیشه اقبال رونما گردید. بعد از آن دیگر اقبال یک شاعر هندی نبود، بلکه بابرداشت او از قضایای بزرگ جهان در ارایه نظریات احیاگرانه شرق برآمد، تا بتواند شرق خوابیده به خصوص مسلمین را

علامه اقبال دافغان‌انو له نظره

بیدار نموده آنها را به تاریخ بزرگ و پر درخشش نیاکان و اجداد شان متوجه نماید، تاعظمت شرق را دوباره برگردانند. (۶)

اینجاست اقبال پایان‌نامه دکتور اخویش را «سیر فلسفه در ایران» برمی‌گزیند. و به مطالعه کتب معتبر فارسی دری همت می‌گمارد وزبان فارسی را به عنوان زبان رساو سهل برای ابلاغ اندیشه‌ها و پیام بیداری کیان انسانی و اسلامی انتخاب می‌نماید. فلسفه خودی و رموز بی‌خودی را طرح نموده سرافرازی‌های زنده‌گی را در پی‌مودن راه عزت، استقلال و آزادی‌زیستی میداند و در این مسیر دیگران را تحریک و ذهنیت میدهد، تاراه مردانه زیستی و آزاد منشی را پیش‌گیرند.

درجہان نتوان اگر مردانہ زیست

همچو مردان جان سپردن زندگی است

توکہ از سور «خودی» تابنده‌ای

گر «خودی» محکم کنی پاینده‌ای

چون اقبال شاعر همه مکانها و همه اندیشه‌ها است، با برگزیدن انسانیت بعنوان محور فکری، شعر خود را از قید زمان و مکان آزاد نموده، شاعری را به یکی از بزرگ‌ترین سرچشمehای الهام تبدیل نموده است. اقبال ملت‌های مسلمان را به وحدت فرامی‌خواند و رمز و راز سریلنديشان را نیز در این پدیده احساس می‌کند و این‌هارا از مرز بندی‌های بی اساس و ناسالم بر حذرا شته اصل واقعیت حیات اسلامی را برای ملل اسلام چنین بیان میدارد.

علامه اقبال د افغانانو له نظره

ملت ازیک رنگی دلهاست
روشن ازیک جلوه این سیناست
اهل حق را حجت و دعوایکی است
خیمه ها از هم جدا، دلایکی است
از حجا زوجین وايرانيم ما
شب بم يك صبح خندانيم ما
کشت هرم دعى وحدت شود
پخته چون وحدت شود ملت شود
لا إله سرمایه اسرار ما
رشته اش شیرازه افکار ما

اقبال یکی از چالش‌های بزرگی که جوانان شرق بخصوص
مسلمانها به آن مصاب گردیده اند، تقلیدکور کورانه و بی دون
تفکیک خیرو شراینه از غرب است. او آنها را از این گرایش شدیداً
بر حذرداشته و بابیان شیوه امطلب را چنین بیان میدارد.

آدمیت زارنايي دازفرنگ
زندگی هنگامه برچيدازفرنگ
اميدواري، راه وصل و طلوع خورشيدنويين را دربستر فرنگ
و ادب شرق برای نسل مردم نويده ميدهد.

پس چه باید کرد ای اقوام شرق؟
باز روشن من شود ای امام شرق
در رض ميرش انه لاب آمد پديد
شب گذشت و آفتاب آمد پديد

علامه اقبال دافغانانو له نظره

البته باید گفت اقبال اندیشه جهانبینی خود را در چوکات فلسفه خودی بیشتریه زبان شعرونظم بیان داشته و تعریف که اقبال از این دو مفهوم می‌کند چنین است. وی می‌گوید: « حقیقت فلسفه و شعر چیست؟ حقیقت فلسفه و شعر حرف تمبا و آرزو است، که گوینده جرأت ندارد آنرا روبرو به زبان آورد. »

دکتر شهریں دخت مقدم صفتیاری در توجیه از این نظر اقبال اندیشه وی را چنین بازگومی نماید: « اقبال معتقد است که پیامبر «صلی الله علیه وسلم» اولین کسی است که مفهوم کامل حقیقت را که مبنای کامل فلسفه است به بشریت می‌دهد بهمین جهت اقبال توصیه می‌کند که هر فلسفه‌ای که مبتنی بر مفهوم نبوی نباشد، ناقص است و فقط عشق به خدا است که می‌تواند شالوده فلسفه انسانی و جهانی را پایه گزاری نماید و اساس این عشق همان خضوع و خشوع و تسليم کامل به پیامبر است. اقبال همه راه‌ها و روش‌ها و منزل‌های فلسفی و روحی خویش را بایش و جهت یابی ایمان و عرفان اسلامی پیمود و دست آورده سفرها و مطالعات خود را که در مغرب زمین ساخته و پرداخته شده بود، در طبق اخلاص به هم وطنانش تقدیم کرد. »

شرق حق را دید و عالم را ندید

غرب عالم دید و اندر و خزید (۱۷)

اقبال باین برداشت که از وضعیت جهان داشت، از گوشه گیری و عزلت که صفت ناپسندیده جمعی از صوفی مسلکان، که دست از دنیا شسته و به کنج خلوت نشسته و در بروی خلق بسته اند بیزار است.

علامه اقبال داغانانو له نظره

او مسلکی که مردم را از زندگی و تلاش دور داشته و از حقایق
مهجور دارد و از وقایع جهان غافل نگهدارد، زهری مهلك دانسته
و پرهیزان آن را توصیه نموده است. (۸)

قبای زندگانی چاک تاکی
چوموران آشیان در خاک تاکی
به پرواز آی و شاهینی بیاموز
تلاش دانه در خاشاک تاکی
اقبال پیروی مكتب خدمت به خلق و کوشش و تلاش است.
زندگی جهاد است و استحقاق نیست
جزیه علم انفس و آفاق نیست

اقبال بی ریابی تکلف دنباله رو عرفان واقعی است، پایه و اساس
فکر و فلسفه او گرفته شده از قرآن و اسلام است. وی تاکید میورزد
روشنفکران متعهد باید چهار چوب فکری خود را با قرآن و اسلام
تطبیق دهند، زیرا بدون آن بی چهره و بی هویت خواهند شد.

اقبال داعیه همبستگی مسلمین را بالانموده آنان را به مبارزه
از تجاوز بیگانه گان به معمار حرم فرامیخواند. وی باور منداشت که
قدس ترین حریم، حرم دل است و کعبه دل را بر کعبه گل برتری
ها است و تاحرم دل از سیاهی ها پاک نگردد کار مسلمانان طوری که
میخواهند به سامان نه میرسد.

فریاد از افرنگ و دلاویزی افرنگ
فریاد زش بیرینی و پرویزی افرنگ

علامه اقبال دافغان‌انوله نظره

عالمنده ویرانه زچنگیزی افرنگ
معمار‌حشم بازیمه تعمیرجهان خیز
ازخواب گران، خواب گران، خواب گران خیز
ازخواب گران خیز

(زبور عجم: ۱۴۰)

اگر انسان خود را نشناشد، در حقیقت زندگی را نشناخته است.

برون ازور طه بودو عدم شو
فزون ترزین جهان کیف و کم شو
خودی تعیم رکن در پیکر خویش
چهابراهیم، معمار حشم و (۹)

اقبال عمل را مقصود حیات میداند، عمل است ارزش آدمی نزد خدا و خلق بلند می‌بیرد «وَقُلْ اعْمَلُوا فَسِيرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ» (توبه: ۱۰۵) یعنی: بگوای محمد انجام دهید کارهارا زیرا خداوند، پیامبرش و مسلمانان می‌بینند کار کردشمارا. اقبال عقیده دارد که حیات مبتنی بر فعالیت مستمر است. وی همیشه بربارزه مستمر تاکید دارد:

حدیث بی خبران است بازمانه بساز
زمانه باتونسازد تو بازمانه سستیز
اما اقبال می‌گوید: «اگر زمانه باتونسازد تو بازمانه بستیز».

او پیوسته در تلاش است تاراه رسیدن به مقصود ونجات این ملت در بارزه دوام دار خسته گی ناپذیر جستجو نماید و بدین منوال

علامه اقبال دافغانانو له نظره

بامشاهده مظاهري از بى خبريهای مردم مشرق و نابساماني هاي زندگى آنها را دیده واژ طرف سنگيني دیوارهای سهمگين وبهم فشرده تمدن غرب را به روح انسان احساس کرده. از اين رو فكرش متوجه به يکى از مهمترین مسائل روزگار مایعنى «شرق و غرب» نموده اكسيرنجات بخش را در تمسك به عروت الوشقى محمدى ميداند؛ يگانه راه کاميابى را در پيمودن راه عزت و شکوه و نه ترس بودن از ناملايمات زندگى بر ميشمارد. (۱۰)

بياساقى نقاب از رخ بر را فکن
چكيدا ز چشم من خون دل من
به آن لحنى كه نى شرقى نه غربى است
نوائى از مقاوم «لاتخاف» زن

(ارمخان حجاز: ۴۵۴)

اقبال باينكه يك عارف و پارسا است، نقش عقل را در تعبيين مسیر درست، پرارزش جلوه داده آن را مبين تفكيك نيز و هاميداند و عقل را بدون نوع تقسيم ميكنند.

عقل خود بین دگر و عقل جهان بین دگراست
بال بلبل دگر و بازوی شاهین دگراست
وی بار و منداست. آنگاه که عقل همراه و مطیع دل و اساس آن بر کتاب و حکمت مبتنی باشد، می تواند ابناء بشر را از گمراهی و ضلالت رهانيد، به راه مستقيم و راستگاری رهنمون گرداند.

علامه اقبال د افغانانو له نظره

برگ و سازما کتاب و حکمت است
این دوقوت اعتبار ملت است

اما آن فلسفه اقبال که جزی از جهان بینی اور اتشکیل میدهد
تاكيد ييشتير آن دارد، استقلال نفس است. همراه با مبارزه و مجاهدة
طبع فعال و وقاد او، که آرام و آرامش نمی خواهد. (۱۱)

زشرر ستاره جویم ز ستاره آفتایی
سرمنزل ندارم که بمیرم از قراری
دل عاشقان بمیرد به بهشت جاویدانی
نه نوایی درد مندی نه غمی نه غم گساری
(جاویدنامه: ۲۵۵)

اقبال بار و مند است پیامبر اولین کسی است که مفهوم کامل
حقیقت جهان را که مبنای کامل فلسفه است به بشریت می آموزد.
عشق به خدامیتواند شالوده فلسفه انسانی و جهانی را پایه گذاری
نماید و اساس این عشق همان خضوع و خشوع و تسلیم کامل به
پیامبر است.

وی میگوید: هر بینش ویا فلسفه ای که جلوه ای از عشق خدا
در آن نباشد یا مرده است یاد رآستانه مرگ قرار دارد.

من ندانی شور و مستنی از کجاست
این شاعع آفتاب مصطفی (ص) است

علامه اقبال دافغانانو له نظره

اقبال حرف برآن است، که برای پی بردن به اسرار عالم وجود آدمی را متوجه خودی او می سازد، زیرا حقیقت نهایی عالم هستی را در آن می بیند.

از همه کس کناره گیر صحبت آشنا طلب
هم ز خدا خودی طلب هم ز خودی خدا طلب
چون به کمال میرسد فقر دلیل خسروی است
مسند کی قباد را در ته بوریا طلب
(زبور عجم: ۱۶۱)

به باور او خودی یا هستی مستقل حاصل مبارزة طولانی بشر علیه
عوامل خارجی و داخلی خرابکارانه وجود او می باشد، نه یک چیزی
مفروض. (۱۲).

دلان رائی پروانه تاکی
نگیری شیوه مردانه تاکی
یک خود را بسوز و خویشتن سوز
طوف آتش بیگانه تاکی
(پیام مشرق: ۱۹۴)

با بررسی مختصر از آن دیشه اقبال به عوامل آن نیز اشاره مینمایم:
بانیکه روش فکری اقبال بر محور فلسفه خودی آن بیشتر تمرکز
دارد، از همن روزنه به بررسی عالم اسلام اتکامی نماید. اقبال
مسلمان هارا به گذشته تاریخ پرافتخار شان متوجه نموده، از ذلت
امروز شان و عوامل آن نیز سخن به میان می آورد.

علامه اقبال دافغانانو له نظره

روزگار پیشرفت های اسلام در بخش های مختلف زبان زد عام و خاص گردید، بگونه ایکه رشک جوامع غیر اسلامی را برانگیخته بود. آثار علمی اندیشمندان اسلامی در اعصار مختلف مبین این موضوع است. مقایسه این پیشرفت ها با وضعیت موجود جوامع اسلامی توجه بسیاری از دانشمندان عالم اسلام را معطوف داشته است.^(۱۲)

اقبال از اندیشمندان است که کوشیده در برخی از آثارش به زبان شعریه بررسی علل و عوامل مشکلات جامعه اسلامی و موانع بیداری و پیشرفت آنان پرداز در اه کارهای نیزارائی نموده است.

۱- دوری از آموزه های دینی : اقبال اصلی ترین مانع پیشرفت جامعه اسلامی را دوری آنها از قرآن کریم و آموزه های دینی می داند.

خوار از مهج وری ق رآن ش دی
شکوه سنج گردش دوران ش دی
ای چوش بنم ب رزمین افتاده ای
در بغل داری کتاب زنده ای
(رموز بی خودی: ۲۲)

۲- تفرقه : دیگر از عوامل عقب مانده گی مسلمین تفرقه است.
رشته ای وحدت چوقوم از دست داد
صدگره ب ر روی کار مافتاد

علامه اقبال د افغانانو له نظره

ما پريشان در جهان چون اختريم
هم دم و بيگانه ازيك ديجريم
با زاين اوراق را شيرازه کن
با زاين محبت تازه کن

(اسرار خودی: ۱۷۲)

۳- رشد آنديشه ناسيوناليزم و قوم گرائي : باينكه اسلام دين جهان وطنی است، تمام جهان وطن مسلمان است. وحدت جهان اسلام يکي از موضوعات اساسی شعرو و تفکر اقبال است. اما يکي از عوامل مانع پيشرفت مسلمانان ويکي از عوامل مهم در عدم توفيق آنان را در وحدت و همبستگي می داند.

نيست از روم رب پيون دما
نيست پابندنس ب پيون دما
(مثنوي: ۱۱۰)

وی معتقد است انسانیت اصل است ملیت و نسب فرع آن :
هنوز از بن داد آب و گل نرسستی
توگ ویں روم و افغانی ام من
من اول آدم بی رنگ و ب ویم
از آن پس هندی و تورانی ام من

۴- ترك بندگی خداو پذيرش بندگی غير : به نظر اقبال نباید انسان مسلمان غير از خدا پيش کسی ديجر چهره سايی نماید. در ديدگاه او سلطان و گدایکی است.

علامه اقبال د افغانانو له نظره

آدم از بی بصری بنده گی آدم کرد
گوهری داشت ولی نذر قبادو جم کرد

۵- غرب را آمال خود قراردادند : یکی از بیت های ذهنی ما در قرن بیستم جاذبه های فریب‌نده‌ی دنیای غرب است. وی هشدار میدهد که نباید فریب جاذبیت های غرب خورد.

در عرب گردیدم و هم در عجم
مصطفی نایاب وارزان بولب
آن رخود بیگانه. این مست فرنگ
نان خود من خواهد ازدست فرنگ
از فرنگ منی خردلات و منات
و من واندیش های او س و منات

پیشرفت مسلمانان، درسیایه تعالیم قرآن و اهمیت آن به دانش‌النوی
موجب شد، که غربیان در مقاطع از زمان رشک برنده‌اند. اما با مدد تفرقه ما
و وحدت آنان، این مطلب وارونه گشته و برق جاذبه‌های مادی غرب
چشمان برخی از افراد را خیره کرده، سراب آنان را چشمۀ کوثرمی
پندارند.

علامه اقبال دافغانانو له نظره

در گذر از جل و های رنگ رنگ
خویش را دریاب از ترک فرنگ
گر زمکر غریب اان باش خبر
رو بسی بگذار و شیری پیشه گیر
چیست رو باهی تلاش ساز و برگ
شیر مولا جوید آزادی و میرگ

اقبال با تحذیر از کسانی که پیوسته در مسیر رسیدن به غرب
ومقاصد معتبر آنان هستند. و میخواهند از تمدن و طرز زنده گی آنان
تقلید نموده جوامع خویش را همانند بسازند. وضعیت نادرست
و فریبند آنان را چنین روشن بیان میدارد.

هم مسلمانان افرنگ می آب
چشم مه کوثر بجویند از سراب
ای زافسون فرنگی بسی خبر
فتنه ها در آسیتین اونگ ر
از فریب او اگر خواهی امان
اشترانش را ز حوض خود بران

۶- عدم خود باوری : اقبال باورمند است. که شرق اسلامی
هویت واقعی خود را که همانا هویت اسلامی است از دست داده
و باید آن را بازیابد.

ای اسیرنگ پاک از رنگ شو
و من خود کافرا فرنگ شو

علامه اقبال دافغانانو له نظره

رشته‌ی سودوزیان در دست توست

آبروی خاوران در دست توست

۷- افراط و تفريط در روابط کشورهای اسلامی بادنیای
خارج: اقبال درین دو پایگاه افراط و تفريط در جامعه های
آسیایی و افریقایی در برابر غرب پایگاه سومی را اعلام میدارد.

شرق حق را دید و عالم را ندید

غرب در عالم خزید از حق رمید

متعاقباً اعلام میدارد، تسلیم در برابر فرهنگ غرب ذلت است،
بریدن از غرب و طرز تمدن او ماند در رکود است. باید علم و تکنیک
غرب را پذیرفت تا بر عالم تسلط نموده بروطیعت چیره شویم.

علم از سامان حفظ زنده گی است

علم از اسباب تقدیم خودی است

علم و فن از پیش خیزان حیات

علم و فن از خانه زادان حیات

۸- نابرابرای های اجتماعی در جوامع اسلامی : اقبال
نابرابرای اجتماعی در جوامع مسلمانان را نیاز از عوامل عقب
مانده گی به شمار می آورد.

فرد را ربط جماعت رحمت است

و هر اورا کمال از ملت است

تساوی با جماعت یار باشد

روز ق هنگام احرار باشد

علامه اقبال د افغانانو له نظره

فرد میگیرد زمان است احترام

ملت از افراد میباشد نظام

به نظر اقبال شکوه و عظمت اهل دین و ملت بدون جمعیت
و وحدت و همدلی امکان پذیر نمی باشد. باید در نقطه قوت که
همان وحدت است یک جامی شود.

أهل حق را زنده گی از قوت است

قوت هر ملت از جمیعت است

قوت دین از مقام وحدت است

وحدت ارشاد بود گردد ملت است

اقبال وحدت را مایه حیات و یکی از اسباب قوام زنده گی مسلمین
میداند، متأسفانه هنوز که ما در آستانه قرن بیست و یکم هستیم
اختلافات بین ملل اسلامی به اوچ خود رسیده است، که با تداوم این
وضعیت هیچ گاهی نمیتوان ایده اقبال را در اصلاح جامعه و کنار هم
قرار گرفتن حس نمود. در حالیکه وی قوام زنده گی کائنات بخصوص
مجامع اسلامی را در شیرازه نمودند وحدت میداند. (۱۴)

برگ و ساز کائنات از وحدت است

اندرین عالم حیات از وحدت است

اقبال بتأسی به قرآن کریم مسلمانان را به وحدت دعوت میکند
و همه ای آنان را دارای یک اصل وریشه می داند. و به جزا اسلام هیچ
مرزو بوم دیگری را به رسمیت نمی شناسد. اقبال معتقد براین است

علامه اقبال دافغانانو له نظره

که توحید و رسالت حضرت محمد «ص» را تضمین کننده اتحاد مسلمانان و مایه حیات و همنوایی امت اسلامی می داند.

نتیجه :

علامه اقبال لاهوری، سیاستمدار، فیلسوف، ادیب، اندیشمند و شاعرست رگ پاکستانی یکی از افراد است که می کوشید جوامع اسلامی را باحیایی تفکر اسلامی درمیان آنان، از خواب غفلت بیدار کند. عزت، آزاده گی، همت دانش اندوزی را به آنان پیش از پیش برگرداند. او براین باور است دوری از آموزه های قرآنی، پرداختن به حسب و نسب، مرزبندیهای جغرافیایی، تفرقه مسلمانان، بیگانه پرستی... از جمله عوامل ضعف جوامع اسلامی به شمار میرود.

اقبال راه برگشت به عزت را، در بازگشت به خود، دانش اندوزی، آشنایی با حیله های غرب و دوری از آنها، ایجاد فکر اسلام وطنی و ترک مسایل ناسیونالیزم ملی و منطقه‌ی را، از جمله راهکارهای جهت مقابله با عبور از ضعف جوامع اسلامی برمی‌شمارد. راهکارهای که همه در گرو بازگشت به دین و احیای تفکر اسلامی میسر است.

علامه اقبال د افغانانو له نظره

سرچشمه ها:

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- لاهوری، محمداقبال. (۱۳۸۶). کلیات اشعار، به کوشش عبدالله اکربیان زاد، تهران، چاپخانه الهام.
- ۳- محقق، اسدالله. (۱۳۸۸). علامه اقبال در ادب فارسی و فرهنگ افغانستان، تهران، چاپخانه الهام، ص ۲.
- ۴- نظامی، برهان الدین. (۱۳۹۰). نگاهی به جهان بینی علامه اقبال لاهوری، تیزماستری آماده چاپ، ص ۸.
- ۵- حسن زاده، فرهاد. (۱۳۷۹). چراغ لاله، نشرکتابهای قاصدک، تهران، ص ۱۶.
- ۶- حسن زاده، همان اثر، ص ۱۸.
- ۷- فریده نی، محمدحسین. (ب ت). نوای شاعر فردا و اسرار خودی و رموز بی خودی، انتشارت موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگ، ص ۳۳.
- ۸- مقدم صفیاری، شهین دخت (۱۹۸۹م). نگاهی به اقبال، ناشر: پرفسور شهرت بخاری، لاهور، ۲۶۵.
- ۹- مقدم صفیاری، همان اثر، ص ۲۶۸.
- ۱۰- شهین دخت، نگاهی به اقبال، ص ۲۶۹.
- ۱۱- مقدم صفیاری، همان اثر، ص ۲۷۵.
- ۱۲- نظامی، نگاهی به جهان بین علامه اقبال لاهوری، همان اثر، ص ت.
- ۱۳- جهان بین علامه اقبال لاهوری، همان اثر، ص د.
- ۱۴- نظامی، همان اثر، ص، ص.

علامه اقبال د افغانانو له نظره

ډاکټر احسان الله درمل

علامه اقبال ته!

کوزبېري چې د زړه تل ته خبره د اقبال
د روح له سازه جوړه ده سندره د اقبال

هوسن یې له زمربیونه خراج اخلي په زور
لري ثه شاهیني مزاج کوتره د اقبال^(۱)

هنداري له دبرو . زر له خاوره شول ارزان
خواهیم ده ابداره مرغله ره د اقبال

موجونه یو که څو، یوبه که نه څونه به یو^(۲)
بس دغه زنده ګی ده له نظره د اقبال

^۱ د ډاکټر اقبال هغه مشهور بیت ته اشاره ده، چې:
سرزمینی کېک او شاهین مزاج
آهوی او ګیرداد شیران خراج

^۲ دا مسروه هم د اقبال د یو په رباعی ژباره ده، هغه چې وايی:
ساحل افتاده ګفت: « ګرچه بسى زیستم
هیچ نه معلوم شد، آه! که من چیستم؟ »
موج ز خود رفته ای تیز خرامیدو ګفت:
« هستم اگر می روم، ګرنم نیستم »

علامه اقبال د افغانانو له نظره

له ستوريو هاغي خوانور هم شته جهان^(۱)

همت دالوت څاخي له وزره د اقبال

روان چې دی ترې ورباندې پیر د بلخ څراغ په لاس
منزل به خود جاريږي له سفره د اقبال

لمروننه يې ليدي وو په زړه کې د ذري
زرگونه ستوري بل دي له شره د اقبال

تندي ورباندې مات شي د غاصب او د جابر
غرض پر آينونه کا ببره د اقبال

شاعر دی نرموي پنجه له خدايې سره هم^(۲)
توبه چې حوصله ده خومره ستره د اقبال!

د خپل زړه په سڀني يې خپلې اوښکې وxorې
خبره خوبه خود وي مرغلره د اقبال

^۱ د اقبال یوه اردو شعر ته اشاره ده، چې وايي:

«ستارو سی اکھی جهان اور بھی هی»

^۲ د «شکوه» په نوم د اقبال یوه مشهور اردو نظم ته اشاره ده.

علامه اقبال د افغانانو له نظره

ارواښاد منان ملګري

د اقبال لاهوري په مزار

د غيرتون و د ننگون و د کاروان سالاره
د ملتون و د نبض ونو خ برداره ياره

هغه چې تا ورته د ټولې ايشيا زړه وايمه
څه تري خبر يې؟ چې په هاغه ملت څه تېربېري؟
سلکن سلکن دی . ساندي ساندي دی . سنگر سنگر دی
د (فاتح هند) د بچو شپې په وړانه تېربېري

ای کاش چې تا هاغه (خود دار) ولس ليدلای شوای لږ
هغه چې (ورکړه) يې کوله نن له نورو غواړي
هغه سپرلى سپرلى جنت جنت وطن اقباله!
لمبي پري بلې دی دوزخ دوزخ تنور تنور دی

يادونه :

دغه نظم اروښاد عبدالمنان «ملګري» ډېر کلونه پخوا د
علامه اقبال پر مزار د حاضري پر وخت ليکلني و، چې په
دغه غونډه کې د شکيب له خوا وړاندي شو.

علامه اقبال د افغانانو له نظره

عبدالاحد منگل

علامه اقبال ته !

د نړۍ د غور خنگونو نوي باب دی
څکه نوي دی تر نوي و لا شباب دی

د دې نوي ګلس تان مای سار د ګلو
لاتر او سه د سرود سخن دریاب دی

که په توره او قلم شاه احمد شاه دی
اقبال هم د وجودي دنيا سيماب دی

څه بنکلا او څه انداز یې دی د بنکلو
په توران ، ایران ، هندو بنگال کې ناب دی

اقبال وايي چې ملت افغان دل است
دل هم است خود اسياد باغ ګلاب دی

که په لاس یې زولنې په زړه زخمی دی
رقیب پوهه دی چې ددې کلي ارباب دی

علامه اقبال د افغانانو له نظره

هر دې من چې ورته ښخ په بد کتلي
تبې تېدلی له میدانه په شتاب دی

که ټپه د یوس فزی ملال سر د ۵
څه یې کرم چې په حجره کې مات رباب دی

ساقی نشته میخانه ده بې مطربه
هسپ پاتې په مینا کې زور شراب دی

نه خمار د میو مست دی په محفل کې
نه په اور سوڅلی سور رنگ د عناب دی

هر رقیب چې د دې بسلو جلال اخلي
دغه خیال یې دی محال معلوم چې خواب دی

هر یو اصل په خپل اصل پسې درومي
دا منګل هسپ تشویش کري چې بې تاب دی

علامه اقبال د افغانانو له نظره

د انځورونو الیوم

سفیر سید ابرار حسین د غونډې پرانسته کوي

اکادمیسین سلیمان لایق لیکوال او شاعر

علامه اقبال د افغانانو له نظره

استاد حبیب الله رفیع لیکوال او مؤرخ

خبرنواں عبدالشکور قیومی خبرونکی او لیکوال

علامه اقبال د افغانانو له نظره

پوهندوی عادله انوری د بنوونې او روزنې پوهنتون استاده

څېرندوی رفیع الله نیازی لیکوال او څېرونکي

علامه اقبال د افغانانو له نظره

سرمحق محمد اصف ګلزاد لیکوال او خبرونکي

پوهندوی صحرا علیزی د بنوونې او روزنې پوهنتون استاده

علامه اقبال د افغانانو له نظره

ڈاکٹر احسان اللہ درمیں شاعر او لیکوال

خپرووال عبدالمتین مونس لیکوال او خپروونکی

علامه اقبال د افغانانو له نظره

خپرنوال عبدالظاهر شکیب لیکوال

عصمت الله بهیر لیکوال او شاعر

علامه اقبال د افغانانو له نظره

نصرت الله ساپي شاعر او ليکوال

اخترمنیر فرهنگي او مطبوعاتي کونسلر

علامه اقبال د افغانانو له نظره

د غونډي ګدونوال

د غونډي یوه خنده

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library